

<https://doi.org/10.18778/1644-857X.24.01.10>

ZBIGNIEW ANUSIK
UNIwersytet Łódzki / UNIVERSITY OF ŁÓDŹ

 <https://orcid.org/0000-0002-5483-4970>

Starosta lubelski Zbigniew Firlej (zm. 1649) i jego testament z dnia 31 grudnia 1648 roku Karta z dziejów rodziny Firlejów herbu Lewart od połowy XVI do połowy XVII wieku

ABSTRACT

Starost of Lublin Zbigniew Firlej (1611–1649) and His Last Will of 31 December 1648. A Page of the History of Firlej Family, Lewart Coat of Arms, from the mid-16th to the mid-17th Century

The paper focuses primarily on Zbigniew of Dąbrowica Firlej, Lewart coat of arms (1611–1649), son of the Sandomierz voivode Mikołaj (d. 1636) and the daughter of Lublin voivode Regina Oleśnicka, Dębno coat of arms. It also briefly presents the people who made up the family circle of the eponymous character, i.e. both of his grandfathers, Mikołaj Firlej (d. 1600) and Mikołaj Oleśnicki (d. 1629), his parents and their siblings, as well as the siblings of Zbigniew himself. The article discusses their family situation, property status and public activity. Much attention is paid, in particular, to the grandfather and father of the Lublin starost. Zbigniew Firlej was undoubtedly one of the last representatives of the Firlej family to play an important role on the political scene of the Polish-Lithuanian Commonwealth. He was an educated man who spent several years studying abroad. In 1633, he became the starost of Lublin. After he had returned to Poland in 1636, he was very active politically. He participated in the sessions of the Lublin regional assembly (sejmik), served as a deputy to the Sejm many times, and was also a deputy to the Crown Tribunal. In 1638, he married Princess Anna Wiśniowiecka, Korybut coat of arms. Along with her hand, he received a huge dowry. He also became related to the leading families of the

© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical Considerations:** The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

Received: 2025-03-25. Verified: 2025-03-27. Revised: 2025-04-25. Accepted: 2025-05-06

Crown magnates. In 1648, after the outbreak of Bohdan Khmelnytsky's uprising, he headed a cavalry regiment raised at the expense of the nobility of the Lublin voivodeship. He was an envoy to the convocation. He took part in the battle of Piławce, which was lost by the Crown Army. After arriving in Warsaw, he took part in the election and cast his vote for Jan Kazimierz. The author thoroughly traces both Zbigniew Firlej's achievements in the public sphere as well as his financial situation and activities in private life. The article contains many new findings. Several misleading or inaccurate findings concerning the closest family of the Lublin starost were also corrected. It is also worth noting that after the death of his first wife, Zbigniew Firlej remarried Katarzyna Opalińska of Bnin, the daughter of the Grand Marshal of the Crown Łukasz, who was only 10 years old at the time of the wedding. From his first marriage he left an only son Mikołaj (d. 1678). On 31 December 1648, Zbigniew Firlej, who was terminally ill at that time, made in Warsaw a very interesting will attached as an annex to this work. He died before 27 January 1649.

Keywords: Zbigniew Firlej, Firlej family of Dąbrowica, Polish nobility, history of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17th century, genealogy, testament, source edition

STRESZCZENIE

Bohaterem prezentowanego tu tekstu jest Zbigniew z Dąbrowicy Firlej h. Lewart (1611–1649), syn wojewody sandomierskiego Mikołaja (zm. 1636) i wojewodzianki lubelskiej Reginy Oleśnickiej h. Dębno. W artykule przedstawiono też pokrótce osoby tworzące krag rodzinny tytułowego bohatera, a więc obu jego dziadków, Mikołaja Firleja (zm. 1600) i Mikołaja Oleśnickiego (zm. 1629), jego rodziców i ich rodzeństwo, jak również rodzeństwo samego Zbigniewa. Omówiono ich sytuację rodzinną, stan posiadania oraz działalność publiczną. Sporo uwagi poświęcono zwłaszcza dziadkowi i ojcu starosty lubelskiego. Najwięcej miejsca zajęło jednak opisanie osiągnięć tytułowego bohatera tego tekstu. Był on bez wątpienia jednym z ostatnich przedstawicieli rodziny Firlejów odgrywających istotną rolę na scenie politycznej Rzeczypospolitej. Zbigniew Firlej był człowiekiem wykształconym. Kilka lat spędził na studiach zagranicznych. W 1633 r. został starostą lubelskim. Od chwili powrotu do kraju w 1636 r. był bardzo aktywnym politycznie. Uczestniczył w obradach sejmiku lubelskiego, wielokrotnie pełnił funkcję posła na sejm, był też deputatem do Trybunału Koronnego. W 1638 r. ożenił się z księżniczką Anną Wiśniowiecką h. Korybut. Wraz z jej ręką otrzymał ogromny posag. Skoligacił się też z czołowymi rodami magnaterii koronnej. W 1648 r., po wybuchu powstania Bohdana Chmielnickiego, stanął na czele pułku jazdy wystawionego na koszt szlachty województwa lubelskiego. Był posłem na konwokację. Uczestniczył w przegranej przez wojsko koronne bitwie pod Piławcami. Po przyjeździe do Warszawy wziął udział w elekcji i oddał swój głos na Jana Kazimierza. Autorowi udało się dokładnie prześledzić zarówno dokonania Zbigniewa Firleja w sferze publicznej, jak też jego sytuację majątkową i poczynania w życiu prywatnym. W artykule znalazło się wiele nowych ustaleń. Dokonano też korekty kilku bałamutnych lub też niedokładnych ustaleń dotyczących najbliższej rodziny starosty lubelskiego. Warto też odnotować, że po śmierci pierwszej żony Zbigniew Firlej ożenił się ponownie z liczącą w chwili ślubu zaledwie 10 lat Katarzyną

z Bnina Opalińska, córką marszałka wielkiego koronnego Łukasza. Z pierwszego małżeństwa pozostawił jedynego syna Mikołaja (zm. 1678). W dniu 31 grudnia 1648 r. Zbigniew Firlej sporządził w Warszawie bardzo interesujący testament, który został załączony jako aneks do niniejszego opracowania. Był już wówczas śmiertelnie chory. Zmarł przed 27 stycznia 1649 r.

Słowa kluczowe: Zbigniew Firlej, Firlejowie z Dąbrowicy, szlachta polska, dzieje Rzeczypospolitej w XVII w., genealogia, testament, edycja źródłowa

Zbigniew z Dąbrowicy Firlej h. Lewart, tytułowy bohater niniejszego opracowania, był potomkiem starej rodziny możnowładczej. Jego bezpośredni przodkowie po mieczu przez pięć kolejnych pokoleń piastowali wysokie urzędy senatorskie. Pochodzenie z rodu o ugruntowanej pozycji w elicie politycznej i społecznej państwa polsko-litewskiego wywarło bez wątpienia istotny wpływ na losy czynnego w pierwszej połowie XVII w. pana na Dąbrowicy. Zanim przejdziemy zatem do omówienia dziejów życia późniejszego starosty lubelskiego, warto nieco uwagi poświęcić jego najbliższej rodzinie. Dziadkiem Zbigniewa był Mikołaj z Dąbrowicy Firlej (zm. 1600), najstarszy syn Jana (ok. 1521–1574), wojewody krakowskiego i marszałka wielkiego koronnego oraz jego pierwszej żony, Zofii Bonerówny h. Bonarowa, kasztelanki sádeckiej. Mikołaj Firlej był bez wątpienia postacią wybitną. Starannie wykształcony, obyty w świecie (odbył długą podróż zagraniczną), w czasie pobytu we Włoszech dokonał potajemnej konwersji z kalwinizmu na katolicyzm. Karierę polityczną zaczął od posłowania na sejmy w 1570 i 1572 r. W czasie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta, chociaż katolik, popierał działania ojca, który był jednym z przywódców partii dysydenckiej. Posłował na konwokację i złożył swój podpis na akcie konfederacji warszawskiej. Brał udział w poselstwie do Francji po Henryka Walezego. W czasie drugiej wolnej elekcji poparł wybór cesarza Maksymiliana II Habsburga. Po przybyciu do Polski Stefana Batorego szybko przeszedł jednak na jego stronę. Już na sejmie koronacyjnym dostał od niego kasztelaninę biecką i referendarję świecką koronną (obie nominacje z datą 1 grudnia 1576 r.). W dobie panowania Stefana Batorego był zdeklarowanym regalistą. W związku z głošną sprawą ścicia Samuela Zborowskiego (w maju 1584 r.) zbliżył się do Jana Zamoyskiego i odtąd pilnował jego interesów na sejmiku szlachty krakowskiej w Proszowicach. Po śmierci króla Stefana

usiłował pośredniczyć między Zamoyskim a skłóconymi z nim Zborowskimi. Nie osiągnąwszy sukcesu, opowiedział się ostatecznie za wyborem Zygmunta Wazy. Był bardzo dobrze widziany na dworze nowego króla i cieszył się jego zaufaniem. Dnia 18 kwietnia 1589 r. otrzymał nominację na urząd wojewody krakowskiego, a wkrótce potem odbył, wraz z kardynałem Jerzym Radziwiłłem, poselstwo na dwór cesarski celem potwierdzenia układów będzińskiego-bytomskich. W pierwszych latach panowania Zygmunta III Firlej usiłował godzić postawę regalistyczną z popieraniem pozostającego w opozycji do króla kanclerza Jana Zamoyskiego. W czasie sejmu inkwizycyjnego (7 IX – 20 X 1592) wystąpił jednak zdecydowanie przeciwko monarsze. W czasie jednej z dyskusji w senacie wojewoda krakowski wyraził opinię, że Rzeczpospolita ma prawo sądzić króla. Posunął się nawet do tego, że działania Zygmunta uznał za godne kary śmierci. To wydarzenie wpłynęło na daleko idące ochłodzenie jego stosunków z monarchą. W kolejnych latach Mikołaj Firlej ściśle współpracował z Zamoyskim. Poparł m.in. jego plan wojny z Turcją i interwencji w księstwach naddunajskich. Od chwili konwersji był Firlej gorliwym katolikiem. Był też hojnym mecenasem łożącym środki na różne przedsięwzięcia naukowe. Cieszył się sporą popularnością wśród szlachty, która chwaliła go za uczciwość, hojność i rozum, a zwłaszcza za to, że odrzucił oferowany mu przez króla Hiszpanii tytuł hrabiowski. Mikołaj z Dąbrowicy Firlej, żalowany przez współczesnych, zmarł 22 marca 1600 r.¹

Wojewoda krakowski był człowiekiem bardzo zamożnym. Już w 1562 r. Jan Firlej, ojciec Mikołaja, uzyskał konsens królewski na sędowanie mu tenuty kazimierskiej w województwie lubelskim

¹ Por. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Metryka Koronna [dalej: MK] 114, k. 354v–355v; MK 133, k. 366–368; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. IV, Lipsk 1839, s. 33–35; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. V, Warszawa 1902, s. 290–291; *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. I (1572–1620), wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, s. 27, 58, 69, 73, 76, 98, 106–107, 111–112, 119, 129, 135–136, 149, 161, 182, 195–197, 219, 431–435; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II (*Tablice*), Warszawa 1959, tabl. 126; S. Bodniak, *Firlej Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. VII, Kraków 1948–1958, s. 1–6; K. Lepszy, *Firlej Mikołaj h. Lewart*, [w:] *ibidem*, s. 12–15; *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* [dalej: *Urzędnicy krakowscy*], oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, nr 22, 411; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski *et al.*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 896; *Posłowie ziemscy koronni*, oprac. W. Uruszczak *et al.*, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013, s. 198, 203, 216.

(1 miasto i 5 wsi) z zastrzeżeniem, że na wypadek śmierci kilkunoletniego wówczas syna (Mikołaj mógł się urodzić najwcześniej w 1548 r.) dobra te pozostaną w jego władaniu. W 1567 r. Jan Firlej udzielił z kolei Zygmuntowi Augustowi pożyczki w wysokości 2026 florenów. W zamian za to król zapisał mu 500 florenów na wsiach Zawada i Rogalów wchodzących w skład dzierżawionej przez niego tenuty wąwolnickiej i nadał obie wsie w dożywotnie użytkowanie jego najstarszemu synowi. W 1585 r. Mikołaj Firlej otrzymał od Stefana Batorego bogate starostwo nowomiejskie *vel* nowokorczyńskie (1 miasto i 22 wsie), ważne ze względu na bardzo popularny wśród szlachty małopolskiej gród działający w Nowym Mieście Korczynie. Od chwili objęcia urzędu wojewody krakowskiego Mikołaj użytkował wojewodzińskie dobra krzesłowe, a więc wsie Krzywopłoty w powiecie proszowskim oraz Dobraków, Dobrogoszczyce, Kroczyce i części wsi Podlesice, Siemieszyce i Rzędkowice w powiecie lelowskim. W 1598 r. Zygmunt III obdarzył go dzierżawą wolbromską z wójtostwem w mieście Wolbromiu (1 miasto i 3 wsie), a w roku następnym nadał mu starostwo pilzneńskie (1 miasto i 4 wsie) z prawem wykupienia wójtostw w mieście Pilźnie oraz we wsiach wchodzących w skład tej królewszczyny. Mikołaj Firlej trzymał również królewskie wsie Przemyków, Przemykowska Wola, Piotrowice i Ławy w powiecie proszowskim oraz Przybysławice z przyległościami (3 wsie) w województwie lubelskim. W sumie wojewoda krakowski użytkował w trzymanyh przez siebie dobrach domeny 4 miasta i 50 wsi oraz części wsi. Był także właścicielem dużych dóbr dziedzicznych w trzech województwach małopolskich. W powiecie lelowskim województwa krakowskiego miał zamek Ogrodzieniec, miasta Ogrodzieniec, Kromolów i Włodowice oraz wsie Kielkowice, Góra (Górka Włodowska), Niegowanice, Parkoszowice, Pomrożyce, Rokitno (Rokitno Szlacheckie), Rudniki, Ryczów (Ryczów Leśny), kuźnicę Dąbrowica (Kuźnica Masłońska) oraz części wsi Zawiercie, Bzów i Łazy. W powiecie ksiąskim należały do niego wsie Bydlin, Domaniewice i Załęże, w powiecie proszowskim wsie Klucze, Podolany, Rodaki oraz części wsi Parcze i Stojanowice, a w powiecie krakowskim wsie Olewin i Wysoka. W powiecie pilzneńskim województwa sandomierskiego miał Firlej miasteczko Radomyśl (w 1581 r. uzyskał konsens królewski na jego założenie) oraz wsie Ruda, Klęczany, Brzezcie, Bobrowa, Dulcza Mała, Lubzina, Brzozówka i Słostowa. W powiecie sandomierskim posiadał wieś Stradlice. W powiecie wiślickim odnotowano

natomiast jego własność we wsiach Bejsce, Królewice, Czyżewice, Grodowice, Charbinowice, Zbylutowice, Rogów, Wyszogród, Kęsów, Kobiela, Chrostowice, Wola Rogowska, Pruska, Mistrzowice, Dymlin, Młogolice (z prawem pobierania cła), Piotrkowice, Morawiany Małe, Morawiany Wielkie i Pierszyce. W województwie lubelskim własnością wojewody krakowskiego były wsie Dąbrowica i Płoniszowice, części wsi Niezabitów i Kruszców (Chruszczów) oraz trzymane prawem lennym miasto Serokomla z wsiami Chordzieża, Czarna Ruda i Zakępie. Posiadał on również podkrakowskie Balice (z Bniowem i Szczyglicami), gdzie we wspaniałym, drewnianym pałacu dwukrotnie podejmował dostojnych gości (w 1592 r. przyszłą żonę Zygmunta III Annę Austriaczkę, a w 1596 r. nuncjusza papieskiego kardynała Enrico Caetaniego). W sumie zatem prywatny majątek Mikołaja Firleja pod koniec jego życia składał się z zamku, 4 miasteczek, około 60 wsi całych i części wsi oraz domów i placów w Krakowie, Lublinie i Kazimierzu².

Mikołaj Firlej żenił się dwukrotnie. W 1577 r. poślubił Elżbietę Ligęziankę z Bobrku h. Półkozic. Była ona córką wojskiego sanockiego Stefana, a wnuczką Mikołaja Ligęzy (zm. 1536) i Zofii, córki starosty spiskiego Przecława z Dmosic h. Ostoja. Jednym z braci Stefana Ligęzy był Feliks (zm. 1560), arcybiskup lwowski. Ojciec Elżbiety Firlejowej władał dużym kompleksem dóbr w powiecie pilźnieńskim, z głównymi ośrodkami w Przecławiu i Rudzie. Ponieważ zaś

² Por. AGAD, MK 95, k. 578–578v; MK 101, k. 139–140v; MK 123, k. 505–506; MK 139, k. 348v–349; MK 142, k. 48v–49v; MK 143, k. 11v–12v; MK 156, k. 442v–443; Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], *Castrensia Cracoviensia Inscriptiones* [dalej: CCI], nr 259, s. 721; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. VII, Warszawa 1886, s. 225; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 290–291; K. Lepszy, *op. cit.*, s. 12–15 (tu jednak błędna informacja, że własnością Mikołaja Firleja był zamek w Janowcu); *Rejestr poborowy województwa lubelskiego (powiat lubelski i urzędowski z r. 1626, ziemia łukowska z r. 1620)* [dalej: *Rejestr lubelski 1626*], oprac. J. Kolasa, K. Schuster, red. S. Inglot, Wrocław 1957, s. 122–123, 153, 192; K. Chłapowski, *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spółeczeństwo staropolskie*, t. IV, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 122, 128, 134; A. Dunin-Wasowiczowa, *Mapa własności ziemskiej*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2 (Komentarz, indeksy), red. W. Pałucki, Warszawa 1993, s. 103; J. Kurtyka, *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 209; K. Chłapowski, *Przynależność własnościowa osiedli, Aneks I (Dobra królewskie w końcu XVI w.) i Aneks IV (Większa własność szlachecka w 1595 r.)*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2 (Komentarz, indeksy), red. H. Rutkowski, Warszawa 2008, s. 94, 96, 99, 110.

nie miał synów, cały jego majątek odziedziczyły córki, Elżbieta i jej młodsza siostra Anna, żona późniejszego kasztelana połanieckiego Andrzeja Koniecpolskiego h. Pobóg. Spadek po ojcu siostry podzieliły w ten sposób, że Anna otrzymała dobra przeclawskie, a Elżbieta Rudę z wsiami Bobrowa, Brzezcie, Dulcza Mała i Kłęczany (w 1581 r. z klucza rudzkiego opłacono pobór od 71 kmieci i 41,25 łanu). W 1589 r. wojewoda krakowski uzyskał dla Elżbiety z Ligęzów *ius communicativum* na tenucie kazimierskiej. Pierwsza żona urodziła mu pięć córek – Zofię, Annę, Katarzynę, Elżbietę i Izabelę oraz syna Mikołaja. W jego chrzcinach, odprawionych z wielką pompą dnia 1 marca 1588 r. w kościele Mariackim w Krakowie, udział wzięli m.in. król Zygmunt III, królowa Anna Jagiellonka oraz królowna szwedzka Anna Wazówna. Wojewodzina krakowska Elżbieta z Ligęzów Firlejowa zmarła w 1594 r. i została pochowana w Bejscach. Już w listopadzie tego samego roku Mikołaj Firlej ożenił się z Agnieszką Tęczyńską h. Topór (1578–1644), najstarszą córką wojewody krakowskiego Andrzeja (zm. 1588) i wojewodzianki bełskiej Zofii Dembowskiej h. Jelita (zm. 1588). W dniu 10 października 1595 r. uzyskał wraz z drugą żoną dożywocie na wspomnianych wyżej wsiach Przemyków, Przemykowska Wola, Piotrowice i Ławy w powiecie proszowskim. Wystarał się również dla niej o prawo wspólności na starostwie wolbromskim w województwie krakowskim i tenucie przybysławickiej w województwie lubelskim. Z Agnieszką Tęczyńską miał Firlej córki Zofię (drugą tego imienia) i Krystynę oraz syna Jana. Wdowa przeżyła wojewodę o niemal pół wieku. Była fundatorką klasztoru karmelitów w Czernej oraz szpitali w Bejscach, Rogowie i Iwanowicach (dobra te kupiła w 1635 r. od braci Stanisława i Andrzeja Morских), dobrodziejką zakonów jezuitów, karmelitów i benedyktynek. W 1616 r. uzyskała konsens królewski na przekazanie synowi Janowi starostwa wolbromskiego i tenuty przybysławickiej. Po jego śmierci (Jan Firlej zmarł w końcu 1640 r.) usiłowała odzyskać prawo do dysponowania tymi królewszczynami. W dniu 18 grudnia 1640 r. Firlejowa uzyskała nawet konsens królewski na scedowanie Wolbromia swojemu siostrzeńcowi, Franciszkowi Hieronimowi Gostomskiemu i jego żonie Mariannie z Gembickich. Ostatecznie jednak król Władysław IV nie uznał roszczeń Firlejowej i zarówno Wolbrom, jak i Przybysławice nadał w 1641 r. w dożywocie wojewodzie sandomierskiemu Krzysztofowi Ossolińskiemu. Agnieszka z Tęczyna Firlejowa, od 1643 r. tercjarka benedyktyńska, zmarła

dnia 16 czerwca 1644 r. w Rogowie. Jej pogrzeb odprawiono w Krakowie, a ciało złożono w klasztorze karmelitów w Czernej³.

Zofia, najstarsza córka Mikołaja Firleja i Elżbiety Ligęzianki, została wydana za Jana Gostomskiego h. Nałęcz (ok. 1576–1623), w przyszłości wojewodę kaliskiego. Zmarła jednak bezpotomnie wkrótce po ślubie, dnia 10 listopada 1598 r. Jej owdowiały mąż ożenił się ponownie z wojewodzianką krakowską Zofią Tęczyńską, rodzoną siostrą Agnieszki z Tęczyna Firlejowej i miał z nią wspomnianego wyżej syna Franciszka Hieronima. Anna, druga córka Mikołaja Firleja z pierwszego małżeństwa, została przed rokiem 1605 żoną Krzysztofa de Wedel Tuczyńskiego h. własnego (zm. 1649), późniejszego kasztelana poznańskiego i miała z nim córki, Mariannę, od 1624 r. żonę Jana z Warzymowa Sokołowskiego, kasztelana bydgoskiego, Małgorzatę, wydaną w 1628 r. za starostę radzyńskiego Mikołaja Wejhera h. Skarzyna (zm. 1647), w przyszłości wojewodę chełmińskiego oraz syna Andrzeja (zm. 1642), z czasem podkomorzego inowrocławskiego, ożenionego z Marianną Leszczyńską h. Wieniawa, córką kanclerza wielkiego koronnego Wacława. Anna z Dąbrowicy Tuczyńska zmarła w roku 1614. Trzecia córka Mikołaja Firleja i Elżbiety z Ligęzów, Katarzyna, poślubiła w 1610 r. Łukasza Kopcia h. Kroje (zm. 1621), podkomorzego, a następnie kasztelana brzesko-litewskiego. Miała z nim syna Aleksandra (zm. 1651), od 1643 r. zasiadającego w senacie na krześle kasztelanów brzesko-litewskich. Jedyny syn Katarzyny z Dąbrowicy Kopciowej (data jej śmierci nie jest znana) miał dwie żony. Po raz pierwszy ożenił się z Teofilą Tarłówną h. Topór (zm. 1635), córką wojewody lubelskiego Piotra Aleksandra. Jego drugą żoną została natomiast podkomorzanka lubelska Anna Noskowska h. Łada. Dwie kolejne córki Mikołaja Firleja i Elżbiety Ligęzianki zostały zakonnicami. Obie

³ Por. AGAD, MK 77, k. 91v–95; MK 120, k. 232–234; MK 139, k. 348v–349; MK 142, k. 48v–49v; MK 160, k. 3v–5; MK 186, k. 237–238; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 35; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 291; t. XIV, Warszawa 1911, s. 257; K. Lepszy, *op. cit.*, s. 15; idem, *Firlejowa Agnieszka*, [w:] PSB, t. VII, s. 17–18; J. Kurtyka, *op. cit.*, s. 155–157, 205–212; Z. Anusik, *Dwa ostatnie pokolenia Tęczyńskich herbu Topór. Kilka korekt i uzupełnień dotyczących genealogii rodu*, „Przegląd Historyczny” 2020, t. CXI, z. 4, s. 726–727; idem, *Latyfundium Tęczyńskich w XVII wieku. Dobra i właściciele*, „Kwartalnik Historyczny” 2021, R. CXXVIII, z. 3, s. 699, 731; idem, *Rodzina i majątek Stefana (zm. 1629) i Marcjanny z Daniłowiczów (zm. 1646) Koniecpolskich. Studium z dziejów przeclawskiej linii rodu Koniecpolskich herbu Pobóg*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2023, R. XXII, nr 1, s. 57.

wstąpiły do klasztoru benedyktynek w Chełmnie. Jako pierwsza uczyniła to Elżbieta, która rozpoczęła nowicjat w roku 1608, a śluby zakonne złożyła dwa lata później. W 1611 r. dołączyła do niej siostra Izabela, która złożyła śluby zakonne w roku 1612⁴.

Zofia Firlejówna (druga tego imienia) była starszą córką wojewody krakowskiego Mikołaja Firleja z jego małżeństwa z Agnieszką Tęczyńską. W 1611 r. rozpoczęła ona nowicjat w klasztorze benedyktynek w Chełmnie, gdzie przebywały już jej siostry przyrodnie – Elżbieta i Izabela. Śluby zakonne złożyła w roku 1614. W chełmińskim klasztorze spędziła następnych 20 lat. Zmarła w roku 1634. Krystyna, młodsza córka wojewody krakowskiego i Agnieszki z Tęczyna, również została zakonnicą. W 1616 r. rozpoczęła nowicjat w lubelskim klasztorze brygidek. Nie znamy niestety daty złożenia przez nią ślubów zakonnych. Wiemy natomiast, że zmarła w roku 1648. Jan Firlej był jedynym synem wojewody krakowskiego Mikołaja i Agnieszki z Tęczyńskich. Nie zapisał się on w dziejach niczym szczególnym. Sądzić należy, iż przez całe życie pozostawał pod wpływem energicznej i apodyktycznej matki. Będąc potomkiem znakomitego rodu, otrzymał staranne wykształcenie. Odbił też długą podróż zagraniczną. W dniu 11 kwietnia 1611 r. immatrykułował się na

⁴ Por. K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 35, 244 (tu Zofia Firlejówna błędnie uznana za drugą żonę Jana Gostomskiego); t. IX, Lipsk 1842, s. 147, 269; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 291; t. XI, Warszawa 1907, s. 115; W. Dworaczek, *op. cit.*, t. II, tabl. 126; idem, *Gostomski Jan*, [w:] *PSB*, t. VIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1959–1960, s. 366–367; *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy* [dalej: *Urzednicy kujawscy*], oprac. K. Mikulski *et al.*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, nr 428, 715; *Urzednicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, nr 285, 634; J. Kurtyka, *op. cit.*, s. 212–213 (tu Teofila, pierwsza żona Aleksandra Kopcia, błędnie uznana za córkę Gabriela Tęczyńskiego i Barbary ks. Zbaraskiej); W. Chorażyczewski, *Sokołowski Jan z Warzymowa*, [w:] *PSB*, t. XL, Warszawa-Kraków 2000–2001, s. 135–136; M. Borkowska, *Zakonnice pominięte w tablicach genealogicznych Dworaczka*, „Nasza Przeszość” 2002, R. XCVII, s. 268; G.J. Brzustowicz, *Genealogia Tuczynskich de Wedel: część 1 (XVI – pocz. XVII w.)*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2006, nr 12, s. 48, 51–54 (tu Marianna Tuczyńska uznana błędnie za córkę pierwszej żony kasztelana poznańskiego, Marianny Zborowskiej); M. Lubczyński, *Tarło Piotr Aleksander (Aleksander Piotr)*, [w:] *PSB*, t. LII, Warszawa-Kraków 2017–2019, s. 313; Z. Anusik, *Dwa ostatnie...*, s. 725–729 (tu poprawnie o pochodzeniu żony Aleksandra Kopcia); idem, *Latyfundium Tęczyńskich...*, s. 699, 707–708 (tu także prawidłowa identyfikacja rodziców Teofili z Tarłów Kopciowej); idem, *Podział dawnego latyfundium kasztelana krakowskiego Spytki Wawrzyńca Jordana (1518–1568) w 1597 roku. Studium z dziejów młodszej gałęzi rodziny Jordanów herbu Trąby*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2022, R. XXI, nr 2, s. 62.

uniwersytecie w Ingolstadicie. Później odwiedził również Lowanium. Po powrocie do kraju rozpoczął gwałtowne i gorszące spory majątkowe ze starszym bratem Mikołajem, który zarządzał całością dóbr po ojcu, domagając się wydzielenia swojej części. Stosunki między młodymi Firlejami stały się tak napięte, że wiosną 1615 r. król Zygmunt III powołał komisję rozjemczą, w skład której weszli wojewoda poznański Jan Ostroróg, kanclerz wielki koronny Szczęśny Kryski, kanclerz wielki litewski Lew Sapieha i podkanclerzy koronny Henryk Firlej. Komisja ta zebrała się w Warszawie i pracując pod nadzorem władcy, który został superarbitrem, dokonała w dniu 9 kwietnia podziału wszystkich dóbr ruchomych i nieruchomych po wojewodzie krakowskim Mikołaju Firleju. Janowi Firlejowi przypadła wówczas część ojcowskich dóbr w powiecie wiślickim, czyli wsie Bejsce, Królewice, Czyżewice, Grodowice, Charbinowice i Zbylutowice. Ponadto dostał on wieś Stradlice w powiecie sandomierskim oraz posiadane przez ojca na prawie lennym miasto Serokomłę z wsiami Chordzieża, Czarna (Czarna Ruda) i Zakępie w województwie lubelskim. Warto tu odnotować, że w dokonanym w 1615 r. podziale dóbr po wojewodzie krakowskim nie uwzględniono miasta Radomyśla z przyległościami w powiecie pilźnieńskim, gdyż były to dobra macierzyste starszego z jego synów. Nie podzielono również klucza rogowskiego w powiecie wiślickim, ponieważ Rogów wraz z ośmioma przyległymi wsiami stanowił dożywocie matki Jana, Agnieszki z Tęczyńskich. Ustalono jednak, że po jej śmierci bracia podzielą się tymi dobrami po połowie. W 1616 r. wojewodzina krakowska Agnieszka Firlejowa uzyskała konsens królewski na scedowanie synowi Wolbromia (z wsiami Dłużec, Lgota i Łobzów) i Przybysławic (z wsiami Wola Przybysławska i Kąty). Od tej pory Jan Firlej używał tytułu starosty wolbromskiego. Jak się jednak wydaje, obiema królewszczynami nadal zarządzała jego matka. Przed 1629 r. Jan powiększył swój stan posiadania, nabywając część wsi Niewodna w powiecie pilźnieńskim (1 łąn kmiecy) oraz wsie Wola Knyszyńska, Secygniów, Opatkowice i Biedrzychowice (w sumie 27 łąnów kmiecych) w powiecie ksiąskim. Już jednak w 1630 lub też na początku 1631 r. starosta wolbromski sprzedał te cztery ostatnie wioski kasztelanowi krakowskiemu Jerzemu ks. Zbaraskiemu. W 1633 r. Jan Firlej posłował na sejm koronacyjny Władysława IV, który obradował w Krakowie od 31 stycznia do 18 marca. Rodziny nie założył. Zmarł bezpotomnie przed dniem

18 grudnia 1640 r. Spadek po nim przypadł w udziale synom jego starszego brata Mikołaja⁵.

Mikołaj Firlej, ojciec Zbigniewa, był jedynym synem wojewody krakowskiego Mikołaja i Elżbiety z Ligezów. Urodził się w roku 1588. Już w 1596 r. (Mikołaj miał wówczas osiem lat) ojciec scedował mu formalnie tenutę kazimierską w województwie lubelskim, ale w rzeczywistości zarządzał nią do końca życia. Po śmierci wojewody krakowskiego opiekę nad Mikołajem i jego przyrodnim bratem Janem objęli bracia zmarłego: Andrzej, Jan, Piotr i Henryk Firlejowie. Opiekunowie zapewnili Mikołajowi solidne wykształcenie. Przez 12 lat przebywał on na studiach w Niemczech, Anglii, Hiszpanii, Francji i Włoszech (w 1605 r. odnotowano jego pobyt w Paryżu, a 1607 r. w Padwie i w Bolonii). Kształcił się w zakresie filozofii, matematyki i prawa. Po powrocie do kraju został dworzaninem Zygmunta III. Przejął też z rąk opiekunów zarząd majątków ojcowskich. W lipcu 1614 r. jeden z jego stryjów, kasztelan wojnicki Jan Firlej (zmarły wkrótce potem) scedował na Mikołaja starostwo lubelskie. W zamian za to Firlej odstąpił swoją tenutę kazimierską innemu bratankowi kasztelana wojnickiego, Andrzejowi, synowi zmarłego w 1609 r. kasztelana radomskiego Andrzeja.

⁵ Por. AGAD, MK 156, k. 427–433, 442–444v; MK 160, k. 3v–5; MK 180, k. 589–591v; MK 186, k. 237–238; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 35; *Volumina legum* [dalej: *Vol. leg.*], wyd. J. Ohryzko, t. III, Petersburg 1859, s. 383; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 291; *Polacy na studiach w Ingolsztacie*, wyd. P. Czaplewski, Poznań 1914, s. 42, 68 (podana tu informacja o pobycie Jana Firleja w Heidelbergu w 1601 r. wydaje się wątpliwa ze względu na fakt, że mógł się on urodzić najwcześniej w roku 1595); K. Lepszy, *Firlejowa...*, s. 18; *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1629* [dalej: *Rejestr krakowski 1629*], oprac. W. Domin, J. Kolasa, E. Trzyna, S. Żyga, red. S. Inglot, Wrocław 1956, s. 145, 152, 154; *Rejestr lubelski 1626*, s. 15–16 (pobór z Przybysławic wniosła Agnieszka z Tęczyna Firlejowa) i 192; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; J. Kurtyka, *op. cit.*, s. 209 (z błędami); M. Borkowska, *op. cit.*, s. 268; K. Chłapowski, *Przynależność własnościowa...*, s. 96; Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 73–74; idem, *Kasztelan krakowski Jerzy ks. Zbaraski (1574–1631). Szkic do portretu antyregalisty*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 113; idem, *Struktura własności ziemskiej w powiecie pilźnieńskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2011, R. X, nr 2, s. 102–103; idem, *Dwa ostatnie...*, s. 726–727 (tu jednak błędne stwierdzenie, że chełmińskie benedyktynki Izabela i Zofia Firlejówny to jedna i ta sama osoba); idem, *Latyfundium Tęczyńskich...*, s. 699 (tu także Izabela i Zofia Firlejówny uznane za jedną osobę); *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. L.A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021, s. 133–134.

W początkach 1615 r. Zygmunt III nadał Mikołajowi urząd kasztelana bieckiego, po jego stryju Piotrze, który został kasztelanem wojnickim. W owym czasie Firlej toczył zacięte spory majątkowe z przyrodnim bratem Janem, co skłoniło króla do powołania wspomnianej wyżej komisji rozjemczej. Na mocy jej wyroku, w kwietniu 1615 r. dokonano ostatecznego podziału spadku po ojcu młodych Firlejów. W dniu 3 marca 1618 r. Mikołaj objął urząd kasztelana wojnickiego, ponownie po stryju Piotrze, który w październiku poprzedniego roku awansował na województwo lubelskie. Dnia 20 marca tego samego roku otrzymał nadanie tenuty wawolnickiej w województwie lubelskim. W czerwcu 1620 r. Firlej posłował do stanów węgierskich z propozycją polskiej mediacji w sporze z Habsburgami. Po ujawnieniu dowodów na współpracę Zygmunta III z cesarzem został uwięziony i przez czas jakiś trzymany był pod strażą. Z pełnym przekonaniem popierał prohabsburską politykę króla, za co dziękował mu osobistym listem cesarz Ferdynand II. W 1623 r. stał na czele komisji sejmowej wyznaczającej ceny towarów. W roku 1616 i ponownie w roku 1631 był marszałkiem Trybunału Koronnego. W 1628 r. Mikołaj Firlej był uważany za jednego z kandydatów do objęcia urzędu podkanclerzego koronnego po Jakubie Zadziku, który został wówczas kanclerzem. W ostatnim dziesięcioleciu panowania Zygmunta III był jednym z najaktywniejszych senatorów, uczestnicząc w posiedzeniach ponad połowy zwołanych wówczas sejmów. W dniu 15 marca 1631 r. król zezwolił na organizowanie jarmarków w należącym do Firleja mieście Radomyśl w powiecie pilźnieńskim, a kilka dni później (23 III) kasztelan wojnicki uzyskał ponowne nadanie w dożywocie tenuty kazimierskiej. Związany z dworem królewicza Władysława, Mikołaj Firlej gorąco popierał jego kandydaturę na tron polski. Nowy władca nadał mu na sejmie koronacyjnym w dniu 10 lutego 1633 r. urząd wojewody sandomierskiego. W czasie obrad tego sejmiku Firlej był jednym z najbardziej aktywnych senatorów. Wraz z wojewodą bełskim Rafałem Leszczyńskim został powołany przez Władysława IV w skład komisji sejmowej do spraw mennicy. W lipcu 1633 r. uzyskał konsens królewski na scedowanie synowi Zbigniewowi starostwa lubelskiego. Cesja ta miała jednak charakter czysto formalny, gdyż Mikołaj do końca życia tytułował się starostą lubelskim i wypełniał związane z tym urzędem obowiązki. Na sejm nadzwyczajny 1634 r. (obradował w Warszawie od 19 lipca do 5 sierpnia) Firlej przyjechał 29 lipca, a więc już po wotach

senatorskich. Latem 1635 r., pomimo tego, że był w owym czasie senatorem rezydentem, nie towarzyszył królowi w jego podróży do Prus, gdzie toczyły się rokowania zakończone podpisaniem rozejmu w Sztumskiej Wsi. W tym samym roku wziął natomiast udział w sejmie nadzwyczajnym (Warszawa, 21 XI – 9 XII), wygłaszając swoje wotum w dniu rozpoczęcia obrad. Wojewoda sandomierski Mikołaj Firlej zmarł w początkach września roku 1636⁶.

Mikołaj Firlej był niewątpliwie człowiekiem bardzo zamożnym. Przez całe życie skrzętnie powiększał własny majątek. Spore dochody czerpał z użytkowania dóbr domeny. Od Zygmunta III otrzymał trzy królewszczyny, grodowe starostwo lubelskie oraz tenuty kazimierską i wawolnicką. W starostwie lubelskim miał miasto Lublin z wsiami Świdnik Wielki, Tatary, Wrotków, Chmiel, Piotrków i Zemborzyce. W tenucie kazimierskiej miasto Kazimierz i wsie Zaszczytów, Witoszyn, Uściąg, Karczmiska i Wojszyn, a w tenucie wawolnickiej miasto Wawolnicę z wsiami Kęblów, Bartłomiejowice, Góra, Charz, Rogalów i Zawada. W sumie 3 miasta i 17 wsi, w których opodatkowaniu podlegało 139,75 kmiecych łanów uprawnych. Na mocy wspomnianego już aktu podziałowego z 1615 r. przejął schedę, w skład której wchodziły: w województwie krakowskim zamek i miasto Ogrodzieniec, miasta Kromolów i Włodowice oraz wsie Bydlin z folwarkiem, Wysoka z folwarkiem, Parcze (część) z folwarkiem, Ryczów, Kielkowice, Rudniki, Pomrożyce, Zawiercie

⁶ Por. AGAD, MK 140, k. 166–167; MK 157, k. 86v–91; MK 158, k. 32–33v, 427–433, 442–444v; MK 159, k. 9–10; MK 161, k. 220v–221v; MK 178, k. 272v–273, 291v–292; MK 180, k. 131v–132v; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 35–36; *Vol. leg.*, t. III, s. 371, 379; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 291–292; K. Lepszy, *Firlej Mikołaj*, [w:] *PSB*, t. VII, s. 15; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; J. Seredyka, *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III*, Opole 1989, s. 20; *Urzędnicy krakowscy*, nr 39 i 579; *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy* [dalej: *Urzędnicy lubelscy*], oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1991, nr 317; *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, nr 959; J. Sobieski, *Diariusz sejmu koronacyjnego w Krakowie w 1633 roku*, oprac. W. Kaczorowski, przy współudziale J. Dorobisza i Z. Szczerbika, Opole 2008, s. 104–106; M. Broniarczyk, *Wykształcenie senatorów świeckich w Koronie za Władysława IV*, „Kwartalnik Historyczny” 2012, R. CXIX, z. 2, s. 266, 270; A. Korytko, *Na których opiera się Rzeczpospolita. Senatorowie koronni za Władysława IV Wazy*, Olsztyn 2015, s. 31, 46, 120, 170, 174, 189, 191–193, 225, 228, 271, 289, 328, 388, 447; A. Filipczak-Kocur, *Jerzy książę Zbaraski (1574–1631). Szkic biograficzny – korespondencja*, Warszawa–Bellierive-sur-Allier 2020, s. 34, 337; *Chronologia sejmów...*, s. 134–135.

(część), Góra (Górka Włodowska), Parkoszowice, Rokitno (Rokitno Szlacheckie), Rodaki, Niegowanice, Załęże, Domaniewice, Olewin, Klucze, części wsi Bzów i Łazy oraz wieś Podolany z folwarkiem, część wsi Stojanowice i wszystkie kuźnice; w województwie sandomierskim wieś Młogolice (z cłem); a w województwie lubelskim wieś Dąbrowica z folwarkiem, wieś Płoniszewice, części wsi Niezabitów i Kruszczów, dom w Lublinie oraz dom i spichrze w Kazimierzu. Razem były to 3 miasta, 19 wsi całych, 7 części wsi i 5 folwarków. Warto tu odnotować, że Mikołaj miał również prawo do 6000 zł posagu swojej matki (zabezpieczonych na połowie dóbr ojca) oraz do 10 000 zł za należącą do Elżbiety z Ligęzów Firlejowej wieś Lubzinę, którą wojewoda krakowski sprzedał, a otrzymane pieniądze zabezpieczył na wszystkich swoich dobrach. W rezultacie komisja rozjemcza przyznała ówczesnemu kasztelanowi bieckiemu sumę 8000 zł, którą obciążono schedę jego młodszego brata. Zwraca też uwagę fakt, że w 1615 r. Firlejowie nie byli już właścicielami klucza balickiego, którego nie uwzględniono w akcie podziałowym. Do Mikołaja Firleja należały również odziedziczone po matce dobra w powiecie pilźnieńskim, czyli miasto Radomyśl oraz wsie Ruda, Dulcza Mała, Bobrowa, Brzeziny i Klęczany, a być może również Brzozówka i Słostowa. W sumie zatem w roku 1615 jego prywatny majątek składał się z 4 miast, 24(26) wsi całych i 7 części wsi. Z czasem został on jednak znacznie powiększony⁷.

Dzięki rejestrom poborowym trzech województw małopolskich, w których Firlej miał dziedziczne majątki, możemy odtworzyć jego stan posiadania w końcu lat dwudziestych XVII w. W krakowskich dobrach ówczesnego kasztelana wojnickiego zaszły niewielkie tylko zmiany. Firlej wyzbył się swojej części we wsi Łazy, ale dokupił za to wsie Stradlice, Niegoszowice i Tazów. Odnotowana w akcie podziałowym z 1615 r. wieś Góra, w rejestrze poborowym z 1629 r. pojawiła się pod nazwą Nadoleże. Własnością Mikołaja Firleja były też wówczas kuźnice Nierada i Dąbrowica oraz huta szklana we wsi Rodaki. W sumie zatem kasztelan wojnicki miał w województwie krakowskim zamek, 3 miasta, 18 wsi całych, 3 części wsi, 2 kuźnice i hutę szklaną. W należących do niego wioskach opodatkowano

⁷ Por. AGAD, MK 156, k. 427–433, 442–444v; *Rejestr lubelski 1626*, s. 4–7, 122–124, 128, 130; Z. Guldon, L. Stępkowski, Z. Trawicka, *Rejestr poborowy powiatu pilźnieńskiego z 1629 roku* [dalej: *Rejestr pilźnieński 1629*], „Kieleckie Studia Historyczne” 1977, t. II, s. 231–232, 267, 269; A. Dunin-Wasowiczowa, *op. cit.*, s. 103; Z. Anusik, *Struktura własności...*, s. 91–92.

77,25 łanu kmiecego oraz 19 zagród z rolą. Dość znacznie zmienił się natomiast stan posiadania Firleja w województwie lubelskim. Sprzedał on mianowicie swoje części we wsiach Niezabitów i Kruszców, ale nabył w zamian dużą wieś Motycz oraz części we wsiach Jastków i Moszna (Moszny Większe). W 1626 r. miał zatem na tym terenie 3 wsie całe i 2 części wsi, z których opłacono podatek od 30 łanów kmiecych. W powiecie pilźnieńskim kasztelan wojnicki posiadał w owym czasie miasto Radomyśl z 5 wsiami (nie było już wśród nich Brzozówki i Słostowej), w których opodatkowano 42 łany kmiece. W powiecie sandomierskim własnością Mikołaja Firleja była natomiast część wsi Świniary (5,8 łanu kmiecego). W sumie zatem u schyłku lat dwudziestych XVII w. późniejszy wojewoda sandomierski posiadał w województwach krakowskim, sandomierskim i lubelskim dobra składające się z zamku, 4 miast, 26 wsi całych i 6 części wsi, w których opodatkowano 155,08 łanu kmiecego. Był to już bardzo znaczny majątek, pozwalający zaliczyć jego właściciela do grona lokalnej, małopolskiej magnaterii. Oprócz dóbr w Małopolsce właściwej, kasztelan wojnicki miał w owym czasie także spore dobra na Podlasiu. W 1624 r. za sumę 130 000 zł (później dołożył jeszcze 13 000) wziął bowiem w zastaw (a w zasadzie kupił, z zastrzeżeniem prawa odkupienia tego majątku przez poprzednich właścicieli) rozległą włość horodyską (2 miasta i 16 wsi) w powiecie mielnickim. Właścicielami Horodyszcza z przyległościami były dzieci Aleksandra Koniecpolskiego (zm. ok. 1630) i jego dwóch kolejnych żon, uprowadzonych z krakowskiego klasztoru bernardynek w kwietniu 1612 r., Zofii i Doroty Dembińskich. Obie niedoszłe zakonnice były córkami podkomorzego mielnickiego Kaspra i Maryny Kopciówny, która wniosła Horodyszcze w dom mężowski. Koniecpolski za porwanie obu panien z klasztoru (na dodatek w czasie Wielkiego Tygodnia) został skazany na banicję i infamię. W tej sytuacji opiekę nad jego potomstwem przejął hetman polny koronny Stanisław Koniecpolski. I właśnie ten ostatni, działając bez wątpienia w porozumieniu z Aleksandrem (który notabene doczekał się rehabilitacji na sejmie 1625 r.), zastawił (a w istocie sprzedał) Firlejowi interesujące nas dobra. Po przeprowadzeniu tej transakcji kasztelan wojnicki wszedł w posiadanie miast Horodyszcze i Rossosz oraz wsi Rudzieniec, Jabłoń, Jasionka, Witulin, Połubice, Dubica, Gęś, Rudce, Dawidy, Pazienki, Kolano, Kudry, Romanki, Cederaki, Zaniówka i Ussowa Łąka. U schyłku życia wojewoda sandomierski miał zatem w dobrach prywatnych

zamek, 6 miast, 42 wsie całe i 6 części wsi. Po jego śmierci wszystkie te posiadłości odziedziczyli jego potomkowie⁸.

Mikołaj Firlej, podobnie jak jego ojciec, żenił się dwukrotnie. Po raz pierwszy, przed 19 sierpnia 1610 r., poślubił Reginę Oleśnicką h. Dębno, córkę Mikołaja i jego pierwszej żony, Krystyny Pałęckiej h. Ostoja. Matka Reginy pochodziła z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Była ona córką starosty ejszyskiego Marcina i Reginy ze Słuszków h. Ostoja. Krystyna Pałęcka wniosła mężowi w posagu 23 700 florenów. Ponieważ zaś Regina Oleśnicka była jedynym dzieckiem swoich rodziców, jej właśnie przypadł cały spadek, czyli przede wszystkim wyprawa i posag po matce. Początkowo Regina otrzymała od ojca posag w wysokości 18 000 zł, który Mikołaj Firlej oprawił wraz z wianem na połowie swoich dóbr. Później jednak Mikołaj Oleśnicki przekazał córce i zięciowi kolejne 48 000 zł, co sprawiło, że w ostatecznym rozrachunku posag Reginy Firlejowej został podwyższony do kwoty 66 000 zł. Posag żony w tej właśnie wysokości oprawił bowiem kasztelan biecki na swoich dobrach w grodzie sandomierskim w dniu 9 listopada 1615 r. Warto w tym miejscu nieco uwagi poświęcić teściowi Mikołaja Firleja, a dziadkowi Zbigniewa, Mikołajowi Oleśnickiemu (1558–1629). Był on synem Jana i Zofii Spinkówny z Będkowa h. Prus II. Pochodził ze starego, ale zubożałego rodu senatorskiego. Dzięki własnym talentom i zapobiegliwości zdołał on jednak w znacznym stopniu odbudować dawną pozycję rodziny. W 1598 r. został kasztelanem małogoskim, w 1610 r. awansował na kasztelanę radomską, by wreszcie w roku 1619 (po śmierci Piotra Firleja, stryja swojego zięcia) zasiąść na krześle wojewodów lubelskich. Mikołaj Oleśnicki systematycznie powiększał również swój majątek prywatny. U schyłku życia był właścicielem 3 miast, 18 wsi całych, 4 części wsi i 12 folwarków. Po śmierci Krystyny z Pałęckich żenił się jeszcze trzykrotnie.

⁸ Por. AGAD, MK 184, k. 658–662; *Słownik geograficzny...*, t. IX, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1888, s. 776; *Rejestr krakowski 1629*, s. 27–28, 35, 38, 107–108, 146–147, 155, 167–171, 183, 190; *Rejestr lubelski 1626*, s. 7, 15, 19, 130, 153; Z. Libiszowska, *Konieczpolski Aleksander*, [w:] PSB, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 512–513; *Rejestr pilzneński 1629*, s. 231–232, 267, 269; Z. Anusik, *Struktura własności...*, s. 91–92; idem, *Własność ziemską w powiecie sandomierskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2012, R. XI, nr 2, s. 64, 66; idem, *Kasztelanowa lubelska Krystyna z Uhruska Sienieńska i jej testament z 2 czerwca 1639 r. Nieznana karta z dziejów i genealogii rodziny Uhrowieckich herbu Suchekomnaty w XVI i XVII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 2, s. 188–190.

Z trzeciej żony, Zofii Lubomirskiej, córki Sebastiana, kasztelana wojnickiego, a siostry Stanisława, wojewody ruskiego, a następnie krakowskiego, doczekał się trójki kolejnych dzieci: synów Zbigniewa (1603–1668), w przyszłości kasztelana wiślickiego; Jana (1605–1675), późniejszego podkomorzego sandomierskiego; oraz córki Anny (1611–1666), zakonnicy w klasztorze benedyktynek w Sandomierzu. Mikołaj Firlej, wówczas kasztelan biecki, wyznaczając w 1615 r. opiekunów dla swoich dzieci, wymienił w ich gronie również swojego teścia. Kiedy zaś w 1618 r. Firlej otrzymał królewski przywilej na tenutę wąwolnicką, dożywocie na tych dobrach przyznano także jego żonie. Regina z Oleśnickich Firlejowa urodziła mężowi ośmioro dzieci. Synów Zbigniewa, Henryka, Stanisława, Jana i Andrzeja; oraz córki Elżbietę, Katarzynę i Annę. Pierwsza żona Mikołaja Firleja zmarła na przełomie 1631 i 1632 r. Jego drugą żoną została Maria z Mohylów, córka Jeremiasza, hospodara mołdawskiego, wdowa po wojewodzie braclawskim Stefanie Potockim (zm. 1631). Firlej uzyskał dla niej *ius communicativum* na tenucie kazimierskiej. Dzieci z nią nie miał. Gospodarówna mołdawska Maria Mohylanka, matka sześciorga dzieci z pierwszego małżeństwa (synów Piotra, Pawła i Jana; oraz córek Katarzyny, Anny i Zofii), dość znacznie przeżyła drugiego męża. Podawane w literaturze przedmiotu daty jej śmierci (1638, po 1642) są bardzo nieprecyzyjne. Żyła ona bowiem jeszcze na pewno w grudniu roku 1648⁹.

Henryk z Dąbrowicy Firlej był drugim pod względem starszeństwa synem Mikołaja i Reginy Oleśnickiej. Urodził się w 1612 r. Uzyskał bardzo staranne wykształcenie. Wiele lat spędził zagranicą. Podróżował i studiował razem ze starszym bratem Zbigniewem. W 1630 r. młodzi Firlejowie wpisali się do metryki uniwersytetu w Ingolstadcie. Później podjęli też studia na uniwersytecie w Bolonii.

⁹ Por. AGAD, MK 158, k. 76; MK 159, k. 9–10; ANK, Castrensia Cracovienisa Relationes, nr 686, s. 100–102; Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Lubelskie grodzkie, Relacje [dalej: LGR], nr 77, k. 111v; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 36; t. VII, Lipsk 1841, s. 81–82; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 291–292; K. Lepszy, *Firlej Mikołaj*, s. 15; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; A.A. Witusik, *Oleśnicki Mikołaj*, [w:] *PSB*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 771–773 (tu jednak błędna informacja, że synowie Oleśnickiego pochodzili z jego pierwszego małżeństwa); A. Lipski, *Potocki Stefan*, [w:] *PSB*, t. XVIII, Wrocław 1984–1985, s. 175–176; K. Chłapowski, *Starostowie...*, s. 122; J. Pielas, *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce 2007, s. 236, 260–261, 312, 456–457 (tabl. III).

W 1633 r. byli w Rzymie, gdzie przyłączyli się do orszaku Jerzego Ossolińskiego przybyłego z poselstwem do papieża. Następnie kontynuowali studia na uniwersytetach w Padwie i w Lejdzie. Po drodze do Niderlandów zwiedzili Francję. Odwiedzili też Anglię. Na wieść o śmierci ojca powrócili do kraju. Po pogrzebie wojewody sandomierskiego Henryk powrócił do Włoch i obrawszy sobie stan duchowny, przez kolejne trzy lata studiował w Perugii. Odnaczał się podobno głęboką i żarliwą pobożnością. Zmarł w Perugii w roku 1640, w wieku 28 lat i tam też został pochowany. O Stanisławie i Janie Firlejach wiadomo jedynie, że zaraz po śmierci ojca zostali pozwani (wraz z dwoma starszymi braćmi) do Trybunału Koronnego. Żaden z nich nie zapisał się w dziejach. Obaj zmarli w młodym wieku bezżennie i bezpotomnie, najpewniej przed rokiem 1640. Najmłodszym synem wojewody sandomierskiego był Andrzej. Przyszedł on na świat pod koniec lat dwudziestych albo też na początku lat trzydziestych XVII w. W grudniu 1648 r. był jeszcze bardzo młody. Z pewnością nie miał jeszcze wówczas 21 lat. W 1655 r. został kasztelanem lubelskim po złożeniu tego urzędu przez jego brata stryjeczno-stryjecznego Stanisława Firleja, syna starosty kazimierskiego Andrzeja. Był także rotmistrzem królewskim. Ożenił się w 1653 r. z Zofią Petronelą Tarnowską h. Leliwa (zm. 1685), córką kasztelana wojnickiego Michała Stanisława i Anny de Csombor. Dzieci z nią nie miał. Zmarł w roku 1661 (przed 2 maja), a wdowa po nim dwukrotnie jeszcze wychodziła za mąż, najpierw w 1662 r. za żupana trenczyńskiego Gabriela (Gabora) Illeshazy'ego, a następnie (w 1667 r.) za Samuela Jerzego Prażmowskiego, z czasem wojewodę plockiego. Najstarszą córką Mikołaja Firleja i Reginy Oleśnickiej była Elżbieta, która przyszła na świat w 1613 lub 1614 r. Jeszcze za życia ojca została ona wydana za mąż za podczaszego litewskiego Krzysztofa Sapiehę h. Lis (1590–1637). Wojewodzianka sandomierska szybko jednak owdowiała. Sapieha zmarł bowiem w Padwie w listopadzie 1637 r. Następnym mężem Elżbiety został kasztelan kruszwicki Andrzej Rysiński h. Leszczyc. I tym razem małżeństwo Firlejówny nie trwało długo, gdyż jej drugi małżonek rozstał się z tym światem przed 22 czerwca 1641 r. Trzecim mężem Elżbiety był wojewoda sandomierski Krzysztof Ossoliński h. Topór (1588–1645). I ten jednak umarł po niezbyt długim pożyciu w dniu 24 lutego 1645 r. Przed 5 marca 1646 r. Elżbieta Firlejówna wyszła za mąż po raz czwarty. Poślubiła wówczas marszałka wielkiego koronnego Łukasza z Bnina Opalińskiego h. Łódzia

(1581–1654). Jej ostatni małżonek w dniu 5 marca 1646 r. uzyskał dla niej *ius communicativum* na trzymanym przez siebie starostwie leżajskim. Elżbieta przeżyła również swojego ostatniego męża. Żyła jeszcze w dniu 4 września 1655 r., kiedy to Jan Kazimierz potwierdził dokonaną przez nią wcześniej cesję starostwa leżajskiego na jej córkę, Annę Rysińską (ur. najpewniej w 1641 r.) i jej męża Andrzeja Potockiego (zm. 1691), z czasem kasztelana krakowskiego i hetmana polnego koronnego. Trzy małżeństwa Elżbiety z Dąbrowicy były bezdzietne. Jedynie ze związku z Andrzejem Rysińskim doczekała się wspomnianej córki Anny. Średnia córka Mikołaja Firleja i Anny Oleśnickiej, Katarzyna (ur. ok. 1617), została zakonnicą w lubelskim klasztorze brygidek, gdzie rozpoczęła nowicjat w 1633 r. Zmarła w roku 1655. Najmłodsza wojewodzianka sandomierska, Anna, urodziła się, podobnie jak jej brat Andrzej, pod koniec życia matki. W grudniu 1648 r. była jeszcze bardzo młoda. Nie wyszła za mąż ani nie została zakonnicą. Zmarła jako panna. Data jej śmierci nie jest znana¹⁰.

Zbigniew Firlej, tytułowy bohater niniejszego artykułu, był najstarszym synem wojewody sandomierskiego Mikołaja i Reginy z Oleśnickich. Urodził się w roku 1611. Po początkowych naukach w kraju (zapewne w kolegium jezuickim w Lublinie) został wysłany wraz z młodszym bratem Henrykiem na studia zagraniczne. W dniu 4 września 1630 r. wpisali się do metryki uniwersytetu w Ingolstadcie. W 1632 r. studiowali w Bolonii. We wrześniu 1633 r. Zbigniew i Henryk przebywali w Rzymie i asystowali Jerzemu Ossolińskiemu w jego uroczystym wjeździe do Wiecznego Miasta. W 1634 r.

¹⁰ Por. AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, 50, k. 318–318v; APL, LGR, nr 77, k. 109; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 35–36; *Księgi nacyi polskiej w Padwie*, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888, s. 43; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 292; *Polacy na studyach...*, s. 51, 68 (tu jednak Henryk Firlej został pomyłony przez wydawcę ze swoim stryjecznym stryjem, też Henrykiem, synem Jana, podskarbiego wielkiego koronnego, a następnie kasztelana wojnickiego); W. Dworczak, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; W. Czapliński, *Opaliński Łukasz*, [w:] *PSB*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 92 (tu błędna identyfikacja trzeciego męża Elżbiety); W. Urban, *Ossoliński Krzysztof*, [w:] *ibidem*, s. 422 (tu data śmierci Elżbiety – po 1650); *Urzędnicy kujawscy*, nr 1088; *Urzędnicy lubelscy*, nr 72 i 73; M. Nagielski, *Sapieha Krzysztof*, [w:] *PSB*, t. XXXV, Warszawa–Kraków 1994, s. 70 (tu błędnie o trzecim i czwartym mężu Elżbiety); M. Chachaj, *Wykształcenie Firlejów w XVI i XVII wieku*, [w:] *I Janowieckie Spotkania Historyczne „Firlejowie”*, red. A. Szymanek, Janowiec 1999, s. 43–45; M. Borkowska, *op. cit.*, s. 268; M. Lubczyński, *Tarnowski Michał Stanisław*, [w:] *PSB*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 496.

obaj młodzi Firlejowie podjęli studia na uniwersytecie w Padwie, a w roku następnym odnotowano ich obecność w Lejdzie. W czasie swojej peregrynacji Firlejowie zwiedzili Niemcy, Włochy, Francję, Niderlandy i Anglię. Na wieść o śmierci ojca, w końcu 1636 r. wrócili do kraju. W dniu 26 marca 1633 r. Mikołaj Firlej, wówczas już wojewoda sandomierski, uzyskał zgodę Władysława IV na scedowanie Zbigniewowi starostwa lubelskiego. Cesja ta miała jednak charakter czysto formalny, gdyż nowo mianowany starosta przebywał zagranicą, skąd wrócił po otrzymaniu wiadomości o śmierci ojca. Dopiero w końcu 1636 r. Zbigniew Firlej przystąpił więc faktycznie do wykonywania swoich starościńskich obowiązków. Starosta lubelski cieszył się dużym zaufaniem szlachty lubelskiej. Siedmiokrotnie reprezentował swoje województwo na obradach sejmowych, posłując na sejm nadzwyczajny w roku 1637 (Warszawa, 3–18 VI); sejm zwyczajny w roku 1638 (Warszawa, 10 III – 1 V); sejm zwyczajny w roku 1641 (Warszawa, 20 VIII – 4 X); sejm nadzwyczajny w roku 1642 (Warszawa, 11–26 II); sejm zwyczajny w roku 1645 (Warszawa, 13 II – 27 III); sejm zwyczajny w roku 1646 (Warszawa, 25 X – 8 XII) i sejm nadzwyczajny w roku 1647 (Warszawa, 2–28 V). W końcu marca 1640 r. został wybrany marszałkiem sejmiku przedsejmowego obradującego w Lublinie. W kadencji 1642/1643 pełnił z kolei funkcję deputata do Trybunału Koronnego. W niespełna dwa lata po powrocie z zagranicznych wojaży Firlej zawarł związek małżeński. Jego wybranką została Anna Konstancja ks. Wiśniowiecka, córka starosty owruckiego Michała (zm. 1615) i gospodarówny mołdawskiej Rainy Mohyłanki (zm. 1619). Jej rodzonym bratem był słynny książę Jeremi Michał (1612–1651), w przyszłości wojewoda ruski i ojciec króla Michała. Panna słynęła z urody i dobrego wychowania. Mówiono, że o jej poślubieniu myślał sam Władysław IV. Nie bez znaczenia dla wszystkich konkurentów do jej ręki był też fakt, że księżniczka otrzymać miała ogromny, liczony w setkach tysięcy złotych, posag. Jednym słowem, starościanka owrucka była jedną z najznakomitszych partii w całej Rzeczypospolitej. Możemy zatem śmiało założyć, że do skojarzenia tego małżeństwa doprowadziła macocha Zbigniewa, wojewodzina sandomierska Maria z Mohyłów Firlejowa, rodzona siostra matki przyszłej starościny lubelskiej. Ślub młodej pary odbył się we Lwowie w 1638 r. Jednak dopiero w styczniu 1641 r. Jeremi ks. Wiśniowiecki przekazał szwagrowi pierwszą ratę uzgodnionego przed ślubem posagu siostry. Resztę dopłacał w ciągu kilku kolejnych lat. W ostatecznym rozrachunku

okazać się miało, że wraz z ręką księżniczki Anny starosta lubelski otrzymał posag w wysokości aż 370 000 zł¹¹.

Od chwili powrotu do kraju w 1636 r. Zbigniew Firlej zarządzał w imieniu własnym oraz młodszych braci całym majątkiem odziedziczonym po ojcu. Śmierć Henryka, Stanisława i Jana sprawiła, że został on jedynym opiekunem najmłodszego brata Andrzeja. Ponieważ ten ostatni do końca 1648 r. nie osiągnął wieku umożliwiającego przeprowadzenie działu majątkowego, starosta lubelski do końca swojego życia był jedynym dysponentem dóbr rodowych, a więc 4 miast, 26 wsi całych i 6 części wsi w województwach krakowskim, sandomierskim i lubelskim oraz trzymanyh prawem zastawnym 2 miast i 16 wsi w województwie podlaskim. Po śmierci stryja Jana w 1640 r. Zbigniew objął w zarząd cały spadek po nim, a więc wsie Bejsce, Królewice, Czyżewice, Grodowice, Charbinowice i Zbylutowice w powiecie wiślickim, część wsi Niewodna w powiecie sandomierskim (w 1629 r. wieś Stradlice była własnością Jerzego Ossolińskiego) oraz trzymane na prawie lennym miasto Serokomłę z wsiami Chordzieża, Czarna (Czarna Ruda) i Zakępie w województwie lubelskim. Ogromny posag żony umożliwił Zbigniewowi powiększenie swojego stanu posiadania. W dniu 3 marca 1642 r. dopłacił synom Aleksandra Koniecpolskiego (w ich imieniu występował kasztelan krakowski i hetman wielki koronny Stanisław Koniecpolski) 83 000 zł (być może była to ostatnia rata

¹¹ Por. AGAD, MK 180, k. 131–132v; Anna Konstancja ks. Wiśniowiecka do Katarzyny z Ostrogskich Zamoyskiej, Wiśniowiec 26 V 1638 i A.K. z Wiśniowieckich Firlejowa do K. z Ostrogskich Zamoyskiej, Lwów 26 XI 1638, Archiwum Zamoyskich, sygn. 422, k. 4, 6; APL, LGR, nr 77, k. 111; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 37; *Księgi nacyi polskiej...*, s. 43; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 292; *Polacy na studyach...*, s. 51, 69; W. Czapliński, *Firlej Zbigniew*, [w:] *PSB*, t. VII, s. 17; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; K. Chłapowski, *Starostowie...*, s. 125; M. Chachaj, *op. cit.*, s. 43–45; I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 127–128 (tu m.in. niezbyt wiarygodna data ślubu Zbigniewa i Anny – 31 V 1638 r. Jeśli bowiem jeszcze 26 V księżniczka Anna była w Wiśniowcu, a Zbigniew był na sejmie w Warszawie, który zakończył obrady w dniu 1 V, to oboje musieliby pędzić do Lwowa na złamanie karku, żeby właśnie w tym mieście, bez jakichkolwiek uprzednich przygotowań, wziąć ślub we wskazanym przez autorkę terminie. Nieścista jest także informacja, że posag starościanki owruckiej wynosił „zaledwie” 200 000 zł); Z. Anusik, *O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli. Suplement do monografii rodu*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 2, s. 184–186; *Chronologia sejmów...*, s. 137–138, 141–146; *Akta sejmikowe województwa lubelskiego (1633–1668)* [dalej: *Akta sejmiku lubelskiego*], oprac. H. Gmiterek, Lublin–Radom 2021, s. 72–73, 97, 101, 103–104, 114, 119, 140, 143, 159, 175.

uzgodnionej wcześniej należności) do sumy dotychczasowego zastawu (143 000 zł) i uzyskał w ten sposób pełne prawo własności do dóbr Horodyszczce. Od tej pory włość horodyska była już dziedzicznym majątkiem starosty lubelskiego. Musiał on jednak uwzględnić fakt, że bratu Andrzejowi będzie zobowiązany oddać w przyszłości połowę kwoty, za którą ich ojciec wziął w zastaw dobra horodyskie. W czerwcu 1644 r. zmarła Agnieszka z Tęczyńskich, wdowa po dziadku starosty lubelskiego, wojewodzie krakowskim Mikołaju. Jej spadkobierczynie, Zofia z Tęczyńskich Daniłowiczowa i Izabela z Tęczyńskich Opalińska, przekazały w ręce Zbigniewa Firleja trzymane przez nią prawem dożywocia dobra rogowskie w powiecie wiślickim, w skład których wchodziły wsie Rogów, Wyszogród, Kęsów, Kobiela, Chrostowice, Wola Rogowska, Pruska, Mistrzowice i Dymlin. Ten z kolei oddał im 20 000 zł (każda spadkobierczyni otrzymała kwotę 10 000 zł), czyli całą sumę posagu Agnieszki Tęczyńskiej zabezpieczonego na Rogowie z przyległościami. W marcu 1645 r. starosta lubelski uzyskał od małżonków Jakuba i Zofii Promnickich cesję należącej do tenuty przybysławickiej wsi Kąty z folwarkiem Orlicz. Pod koniec życia był także właścicielem Milanowa i Tomaszowic (obie wsie stanowiły centra przyległych włości) oraz Jasionki w województwie lubelskim. Nie należy też zapominać o tym, że przez ponad 20 lat był Firlej użytkownikiem bogatego starostwa lubelskiego. W sumie zatem w chwili sporządzania interesującego nas testamentu Zbigniew czerpał dochody z 7 miast, ponad 60 wsi całych i 7 części wsi w dobrach prywatnych oraz z 1 miasta i 7 wsi w dobrach domeny. Z pewnością był bogatszy od swojego ojca i pomimo tego, że nie uzyskał żadnego urzędu senatorskiego, był magnatem w pełnym znaczeniu tego słowa¹².

Małżeństwo Firleja z Anną ks. Wiśniowiecką nie trwało długo. Nie znamy niestety daty jej śmierci, ale nie żyła ona na pewno w marcu 1645 r. W roku 1647 starosta lubelski ożenił się po raz drugi. Tym razem jego żoną została, licząca sobie wówczas zaledwie 10 lat, Katarzyna z Bnina Opalińska (ur. 1637), córka Łukasza,

¹² Por. AGAD, MK 185, k. 662–670v; MK 189, k. 248–248v; ANK, CCI, nr 259, s. 720–727, 1103–1107; APL, LGR, nr 77, k. 110v, 113; *Rejestr lubelski 1626*, s. 18 (tu wieś Tomaszowice podzielona na trzy części, z których największa należała do Krzysztofa Dzierżka), 30–31 (tu jako właściciel części wsi Milanów i Kostry występuje zmarły w 1635 r. referendarz koronny Henryk Firlej, późniejszy biskup przemyski i biskup nominat poznański), 72 (tu wieś Jasionka jako własność szlachty zagrodowej – Jasińskich); Z. Anusik, *Dwa ostatnie...*, s. 735; idem, *Latyfundium Tęczyńskich...*, s. 699, 731.

marszałka wielkiego koronnego i jego drugiej żony, Zofii Daniłowiczówny h. Sas, córki Mikołaja, podskarbiego wielkiego koronnego. Opalińska wniosła Zbigniewowi klejnoty wycenione na 111 000 zł. I tym razem było to małżeństwo zawarte w kręgu najbliższej rodziny. Ojciec panny młodej był bowiem w owym czasie mężem rodzonej siostry Zbigniewa, Elżbiety. W czasie powstania Bohdana Chmielnickiego i bezkrólewia po śmierci Władysława IV starosta lubelski wykazał się dość znaczną aktywnością. Na wieść o klęskach armii koronnej nad Żółtymi Wodami i pod Korsuniem, szlachta lubelska zebrana na sejmiku nadzwyczajnym w dniu 10 czerwca 1648 r. podjęła decyzję o zaciągnięciu na własny koszt 200 husarzy i 400 kozaków. Zbigniew Firlej otrzymał komendę tego pułku i zadanie zaciągnięcia stukonnej chorągwi husarskiej i stukonnej rotы kozackiej. W dniu 25 czerwca starosta lubelski został wybrany posłem na konwokację. Dnia 9 lipca uczestniczył w odbytym pod Lublinem popisie swojego pułku, a następnie udał się na sejm konwokacyjny (Warszawa, 16 VII – 2 VIII 1648). W dniu 31 lipca podpisał akt konfederacji generalnej z zastrzeżeniem utrzymania w całości praw Kościoła. Na zjeździe konwokacyjnym został wybrany jednym z komisarzy przydanych do boku regimentarzy, którym na konwokacji powierzono dowodzenie armią. W czasie wyprawy przeciwko Kozakom dowodził sześciusetkonnym pułkiem jazdy zaciągniętym przez województwo lubelskie. W dniu 9 września 1648 r. Firlej opuścił główny obóz armii koronnej i poszedł ze swoimi ludźmi do obozu wojewody ruskiego Jeremiego ks. Wiśniowieckiego. Wywołało to oburzenie regimentarzy, którzy zarzucali staroście lubelskiemu prywatę i zlekceważenie otrzymanych rozkazów. Chciano go nawet karać, ale ostatecznie od tego odstąpiono. Firlej i jego ludzie wzięli udział w haniebnej bitwie pod Piławcami zakończonej ucieczką całej armii koronnej. W dniu 26 września wraz z księciem Jeremim starosta lubelski dotarł do Lwowa. Później towarzyszył wojewodzie ruskiemu w drodze do Warszawy. Wziął udział w sejmie elekcyjnym (6 X – 23 XI 1648) i oddał swój głos na Jana Kazimierza. W czasie pobytu w Warszawie Firlej ciężko zachorował. Choroba postępowała tak szybko, że w dniu 31 grudnia starosta lubelski zdecydował się sporządzić testament. Był już tak słaby, że nie był w stanie spisać go osobiście. Umarł wkrótce potem, przed 27 stycznia 1649 r. Pozostawił po sobie liczącego wówczas około 7–9 lat syna Mikołaja (zm. 1678) i niespełna dwunastoletnią wdowę, Katarzynę z Opalińskich (zm. 1681). Ta ostatnia w kilka miesięcy po

śmierci Zbigniewa, w dniu 20 września 1649 r. poślubiła Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego h. Doliwa (zm. 1662), w przyszłości wojewodę inowrocławskiego¹³.

* * *

Edytowany dokument opracowano zgodnie z zaleceniami instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego¹⁴, z pewnymi jednak, niewielkimi modyfikacjami. Zgodnie z dominującą ostatnio tendencją w tego typu wydawnictwach nie dokonano pełnej modernizacji pisowni wyrazów staropolskich, zachowując ich cechy językowe. W związku z tym bez zmian pozostawiono końcówki: am, je, om, je, yja. Nie zmieniano również litery „e” na „a”, jak wypadałoby to zrobić zgodnie z zasadami współczesnej ortografii. Samogłoski „y” oraz „i” oddano zgodnie z obecnie obowiązującymi regułami. Bez zmian pozostawiono słowa „padola”, „leciech”, „wszytkich”, „sumnienia”, „fundacyjej”, „przepominając”, „siedm”, „spólnych”, „obojej” itp. Uzupełniono pomijane czasami w tekście litery diakryzowane, takie jak „a”, „ć”, „e”, „ł”, „ń”, „ś”, „ż”, „ż”. Do tekstu wprowadzono znaki interpunkcyjne i akapity. Dokonano modernizacji pisowni

¹³ Por. APL, LGR, nr 77, k. 110v; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. IV, s. 37; *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów, Jana Kazimierza r. 1648, Jana III r. 1674, Augusta II r. 1697 i Stanisława Augusta r. 1764, Najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich*, wyd. O. Zaprzaniec z Siemuszowy Pietruski, Lwów 1845, s. 83; *Vol. leg.*, t. IV, Petersburg 1859, s. 79, 86; *Jakuba Michałowskiego, wojskiego lubelskiego, a później kasztelana bieckiego księga pamiętnicza*, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1864, s. 190; A. Boniecki, *op. cit.*, t. V, s. 292; W. Czapliński, *Firlej...*, s. 17; W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. II, tabl. 126; J. Wimmer, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 47; W. Czapliński, *Opaliński...*, s. 92; A. Kersten, *Hieronim Radziejowski. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 1988, s. 153, 167, 172, 174; W. Kłaczewski, *Rozdrażewski (Rozrażewski) Jakub Hieronim*, [w:] PSB, t. XXXII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989–1991, s. 368–370; *Urzędnicy kujawscy*, nr 898; *Urzędnicy lubelscy*, nr 518 (tu jednak błędna informacja, że Firlej zmarł przed 21 VII 1649 r.); *Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu „Ogniem i mieczem” (1648–1651)*, oprac. M. Nagielski, Warszawa 1999, s. 128, 134; D. Kupisz, *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*, Lublin 2008, s. 205–206, 249, 251–252, 256, 259, 264; Z. Anusik, *O książętach Wiśniowieckich raz jeszcze. W związku z wystąpieniem Ilony Czamańskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2018, R. XVII, nr 1, s. 204; *Chronologia sejmów...*, s. 149–152; *Akta sejmiku lubelskiego*, s. 186, 191, 198, 200–201.

¹⁴ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

wszystkich imion, nazwisk i nazw miejscowych. Wielkich i małych liter użyto zgodnie ze współczesnymi zasadami. Rozwinięto abrewiacje, rozwiązano większość skrótów, ujednolicono formy grzecznościowe, uzupełniono pominięte przez pisarza litery. W nawiasach kwadratowych zaznaczono początek nowej strony w oryginale, jak również nieliczne pominięcia w tekście. W przypisach rzeczowych dokonano identyfikacji występujących w tekście postaci i nazw miejscowych.

ANEKS

Testament starosty lubelskiego Zbigniewa Firleja sporządzony w Warszawie w dniu 31 grudnia 1648 r.

Oryg.: Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie grodzkie, Relacje, nr 77, k. 107v–114 (oblata 17 kwietnia 1649 r.); dokument podał do akt sługa zmarłego, urodzony Jan Bronikowski

[k. 107v] W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Amen.

[k. 108] Wiem dobrze i wiarą wyznawam, że Bóg i Stwórca mój, mając mnie w ręku i dyspozycji swojej, podług przenajświętszej woli swojej mną kieruje i jako mi przez lat trzydzieści kilka na tym mizernym świecie używał życia i zdrowia przy tych dobrach i fortunach światowych, tako też ja, licha kreatura, nie mogąc Boskiej dobroczynności zasługami moimi dosyć uczynić, przynajmniej niskie i pokorne dzięki majestatowi Jego oddawam, iż stworzywszy mnie na wyobrażenie swoje i przenajdroższą krwią Jezusa Chrystusa, Zbawiciela mego, odkupiwszy mię, nie chciał mnie w inszej wierze mieć, jedno w powszechnej chrześcijańskiej rzymskiej, którą przy skonie żywota mego wyznawam i wierzę *per omnia articulos fidei quos credio et tenet Sancta Catholica et Apostolica Romana Ecclesia*. I jakom się w tej wierze rodził wychował i żył, w tejże z świata tego schodzę, mając nadzieję w nieprzebranym miłosierdziu Pańskim, iż ten, który na ten świat szedł *quarere peccatores* i mnie nędznika od zbawienia i łaski swej nie oddali. O co nisko suplikując majestatowi Jego, a licząc się między grzesznikami, proszę aby ten, który i łotra z krzyża do Nieba wprowadził

i jawnogrzesznika pokorną prośbę wysłuchał, i mnie, nędzną kreaturę (sprośne grzechy moje odpuściwszy) Królestwa swego domieścić raczył. A gdzie już wola Jego przenaświętsza nastąpi skrócić dni moje, abym zbawieniu duszy mojej, Kościołowi jego świętemu *claris pignoribus*, które po sobie zostawuję, rodzinie i domowym rzeczom, lubo przeszkodą, lubo też *aliquo damno* nie był.

Tę ostatniej woli mojej dyspozycją zostawuję, którą za prawdziwy i z własnej woli mojej uczyniony testament mieć chcę i aby żadnej wątpliwości nie miał, tym niniejszym scriptem, jako *approbatum solennitatibus usitatis et revisum atque subscriptum manu Proto-notarii Apostolici* [k. 108v] zostawuję i proszę pozostałych sukcesorów i opiekunów, aby we wszystkim ta ostatnia wola moja do skutku swego przysła, a że dla słabości zdrowia mego i zemdlonych sił zdrowych, jednak na umyśle, sam swą ręką pisać nie mogę, uprosiłem JMP brata, pana podkomorzego lubelskiego¹⁵, aby on swoją ręką pisał. Naprzód tedy trzy rzeczy mam do dyspozycji, które jako na tym świecie najprzedniejsze *sustentaculo* i pociechą zostają, tak schodzącemu z mizernego padła płaczu w najprzedniejszym staraniu zostawać mają. A te są: dusza, żona i syn mój Mikołaj¹⁶. Tę tedy względem pomienionych czynię dyspozycją. W ręce Boskie, opiekę przenaświętszej Matki i Świętych Bożych oddawszy duszę moję, a ciało ziemi, egzekutorów tej ostatniej woli mojej i opiekunów najmiłszej małżonki mojej naznaczam JWJMP Łukasza z Bnina Opalińskiego, marszałka wielkiego koronnego¹⁷, ojca i dobrodzieja mojego, z którego samego rąk wzięłem ją i ojcowskiej miłości i łaski nad zasługi doznawałem. I ten sam z wrodzonej miłości w młodości lat pozostałej małżonki mojej¹⁸, jako ojcem dobrotliwym zostanie,

¹⁵ Stanisław z Dąbrowicy Firlej h. Lewart, syn Andrzeja, starosty kazimierskiego i Katarzyny Daniłowiczówny, brat stryjeczno-stryjeczny Zbigniewa. Podobnie jak autor testamentu, był posłem województwa lubelskiego na konwokację i komisarzem wojennym. Razem ze starostą lubelskim był pod Piławcami, a potem uczestniczył w elekcji Jana Kazimierza. W 1650 r. został kasztelanem lubelskim. Zrezygnował z tego urzędu w 1654 r. i został księdzem. Był później sekretarzem królewskim i proboszczem w Czemiernikach. Zmarł po 1659 r.

¹⁶ Mikołaj z Dąbrowicy Firlej, jedyny syn Zbigniewa i Anny ks. Wiśniowieckiej. W 1661 r. był rotmistrzem królewskim. W roku 1669 sprzedał Ogrodzieniec kasztelanowi krakowskiemu Stanisławowi Warszyckiemu. Ożeniony z Anną Noskowską h. Łada, miał z nią czworo dzieci. Zmarł w roku 1678.

¹⁷ Łukasz z Bnina Opaliński h. Łódzia (ok. 1581–1654), marszałek wielki koronny, ojciec drugiej żony Zbigniewa i mąż jego siostry Elżbiety. W 1650 r. złożył łaskę marszałkowską i otrzymał w zamian województwo rawskie. Zmarł w 1654 r.

¹⁸ Katarzyna z Bnina Opalińska (1637–1681), córka Łukasza i Zofii Daniłowiczówny. W grudniu 1648 r. miała zaledwie 11 lat. We wrześniu 1649 r., mając lat 12, wyszła ponownie za mąż za Jakuba Hieronima Rozdrażewskiego (zm. 1662).

tak i najlepszym dyrektorem dalszej edukacji i postanowienia; JWJM Panią Elżbietę z Dąbrowicy Opalińską, marszałkową wielką koronną, siostrę moję rodzoną kochaną¹⁹, która jako mi zawsze afekt i miłość pokazała, nie życzę inaczej z niej samej i inne przykład niech biorą wrodzonej ku rodzonemu miłości. Synowi zaś memu Mikołajowi, krom pomienionych IM, JWMP Stanisława z Dąbrowicy Firleja, podkomorzego lubelskiego, brata mego kochanego proszę, aby on z JWMP Jędrzejem z Dąbrowicy Firlejem, wojewodzie sandomierskim, rodzonym moim kochanym²⁰, *tanquam cum tutore naturali*, wzięli opiekę na się. A że w młodych [k. 109] leciech swych JWMP brat jeszcze dotąd niedzielny ze mną jest, proszę przez miłość braterską, aby przykładem przodków swoich szedł za radą starszych i tak jeszcze chciał w tych leciech swych postępować, jakoby i synowi memu Mikołajowi pozostałe dobra po mnie w całe pozostawały i sam nienaruszony w dziele swoim. Za czym, tę moję ostatnią deklaracją, idąc na sąd Boski, daję mu, że jakom zawsze się starał, aby z jako najlepszym dobrem jego było, jak i teraz to rozumiem, że nie mogę lepszego opiekuna dziecięcia mego i dóbr wszytych do JWMP brata naznaczyć, jako naznaczyłem pana podkomorzego i onemu *pari gradu* administracją opieki i edukacją syna mego jako ociec zdaję i poruczam.

Upraszam przy tym do IM niżej pomienionych przyjaciół mnie dobrze doświadczonych i tych, których zawsze życzliwego afektu i propensyjej doznawałem, za co im niech obficie w pociechach Bóg nagradza, to jest JWMP Daniela Iżyckiego²¹, sędziego ziemskiego lubelskiego JWMP Remigiana Kielczewskiego²², podsędka i podstarościego mego lubelskiego, JWMP Łukasza Wysockiego²³, pisarza grodzkiego lubelskiego, JWMP Jana Mierzejowskiego²⁴, któregom

¹⁹ Elżbieta z Dąbrowicy Firlejówna h. Lewart (ok. 1613 – po 1655), rodzona siostra Zbigniewa, w 1648 r. wdowa po Krzysztofie Sapieże, Andrzeju Rysińskim i Krzysztofie Ossolińskim, żona Łukasza Opalińskiego.

²⁰ Andrzej z Dąbrowicy Firlej h. Lewart, najmłodszy brat Zbigniewa, nieletni w chwili sporządzania omawianego testamentu. W 1655 r. został kasztelanem lubelskim po rezygnacji z tego urzędu wspomnianego wyżej Stanisława Firleja. W 1661 r. był rotmistrzem królewskim. Ożeniony z Zofią Petronelą Tarnowską h. Leliwa, nie miał z nią dzieci. Zmarł w 1661 r.

²¹ Daniel Iżycki h. Bończa, od 1638 r. sędzia ziemski lubelski. Zmarł w roku 1658.

²² Remigian Kielczewski h. Abdank, podsędek ziemski lubelski od 1647 r. Zmarł w roku 1653.

²³ Łukasz Wysocki z Wysockiego. W 1654 r. został pisarzem ziemskim lubelskim, zmarł w 1657 r.

²⁴ Jan Mierzejowski, skądinąd nieznany. Być może z osiadłej w Wielkim Księstwie Litewskim rodziny Mierzejowskich h. Lubicz.

doznawał i rodzice moi²⁵ wielkiej przeciwko sobie życzliwości. A tych IM za współopiekunów zostawuję, którzy by we wszystkim *consilio et auxilio naturalibus tutoribus* byli. A wszystkich IM przez miłość Boską proszę, aby testamentowi temu jako najprędzej dosyć uczynili i we wszystkim pełnili wolą moję. To rozumiejąc, że jako ludzie sumnienia dobrego, żadnej ciężkości duszy a krzywdy *pupillo* nie zechcą uczynić.

Pierwszy tedy początek jako życia mego od Boga mego mam, tak też i od Boga testament zaczynam. Ciało moje Ich Mości Panowie opiekunowie w kościele Świętego Stanisława u ojców [s. 109v] Dominikanów²⁶, tam gdzie przodkowie, rodzice moi i najmiłsza małżonka moja pierwsza odpoczywają²⁷, pogrześć mają. Kosztów ekstraordynaryjnych na *splendece* pogrzebowe nie ważąc. I owszem, te pieniądze obrócić mają za duszę *ad pia opera*, ażebym był *gratis* tego, że mię Matka Kościół Święty i po śmierci przyjmuje. Leguję i naznaczam na restaurację i dokończenie kaplice²⁸ sześć tysięcy złotych, prosząc IMP opiekunów, aby to jako najprędzej swego do skutku przyszło. A przy tym, aby tego dojrżeli, iż ruszone nagrobki przodków naszych z miejsca dawnego, a w całe u ojców *in deposito* zostają, aby też do kaplice przeniesione były i *suo loco commodo* kollokowane.

A ponieważ najpierwsze po Bogu staranie każdego chrześcijanina ma być jako duszy zbawienia, tak też i pomnożenia chwały Boskiej życzył²⁹. Za czym i ja za duszę moję, fundując³⁰ na tydzień cztery msze, które się w tejże kaplicy odprawować mają. Naznaczam na to i leguję cztery tysiące złotych, które jako najprędzej mają być oddane i dojrzeć tego Panowie opiekunowie mają, aby *in fixis et mundis bonis* collocowane były, skąd by kościelny zwyczajny wyderkał szedł. Tego przy tej fundacyjnej ostrzegając, aby te insze *maere et totaliter cum fructibus sacrificit* odprawowały się za duszę moję, nie przepominając zawsze *in collectis et applicatione fructus*

²⁵ Rodzicami Zbigniewa Firleja byli Mikołaj (zm. 1636), wojewoda sandomierski i wojewodzianka lubelska Regina z Oleśnickich h. Dębno (zm. 1631/1632).

²⁶ Kościół dominikanów pw. św. Stanisława w Lublinie.

²⁷ Pierwszą żoną Zbigniewa Firleja była starościanka owrucka Anna Konstancja ks. Wiśniowiecka (zm. p. 1645), córka Michała (zm. 1615) i Rainy Mohylanki (zm. 1619), gospodarówny mołdawskiej.

²⁸ Kaplica Firlejów przy kościele pw. św. Stanisława w Lublinie.

²⁹ Zdanie niegramatyczne ze względu na niepotrzebnie dodane na jego końcu słowo „życzył”.

³⁰ Powinno być: „funduję”.

sacrifici rodziców moich i milej małżonki pierwszej, a w memento krewnych tam odpoczywających. Co zaś dotyczy się prędszych i bez omieszkana *elemosina* po śmierci mojej, te *totaliter* zlecam jako obecnemu Panu podkomorzemu, któremu i rząd wszytek na ten czas z JMP marszałkową, kochaną siostrą moją przytomną, poruczyłem i im samym zlecam, aby tak z tych pieniędzy, które tu w Warszawie, to jest siedm tysięcy kilkaset złotych zostało, jako też i z innych, porachowawszy i pomiarkowawszy, długi i insze trudności, także i około ciała ochędóstwo i tak te pieniądze obracają, aby pamiątka na chwałę Bożą zostawała [k. 110] i znaczny jaki uczynek z pomnożeniem czci Boskiej i dobra pospolitego, jako ma ode mnie informacją podkomorzy, kochany brat mój.

Tak rozporządziwszy jałmużny, *private* przystępuję do tego, do czego mię wola rodziców moich i moja własna chęć wiedzie. Naprzód z pobudki chwały Boskiej, po tym dla ozdoby gniazda domu naszego, to jest strony kościoła w Dąbrowicy³¹, aby był wymurowany przystojnie pod tytułem *Sancti Nicolai episcopi*, patrona osobliwego, [wyraz nieczytelny] pod tytułem Anny Świętej³², którego imienia miałem pierwszą najmilszą małżonkę moję, strony którego kościoła ten memoriał zostawuję. Naprzód co prywatnem zbioru mojego we złocie zostawuję w skrzyneczce zielonej, żelaznej summe pewną wedle rejestru, który się tam znajdzie, teraz liczby nie mogąc pomnieć. Druga, jeśliby co nie dostawało *ad complementu* budynku i ochędóstwa, tedy i z dóbr spólnych nic nie wątpiąc, że *ex usu motuius* pozwoli na to JWP rodzony, dołożyć mają. Trzecia najrzeczowniejsza, jako dawno i co należało *et fundatoria mutuo* do tego kościoła lub w gruntach, lub i w dziesięcinach, aby *ex integro* doszło kościoła. Czwarta, upraszam IMP opiekunów, aby odpusty *pro certis festis* wyjednali, postanowiwszy jako kapłanów, tak i porządek nabożeństwa i msze na pewne moje [wyraz nieczytelny]. Strony kościoła rossoskiego³³ tę moję deklarację zostawuję, aby IMP opiekunowie, wzięwszy z sobą wiadomych sług moich, a naprzód prawa z obojej strony, żeby według obietnice mojej pewne grunty od mię mieli i w kupie wydzielili *secundam proportionem* tych gruntów, które teraz trzyma kościół, także i te, które *in commutationem*

³¹ Dąbrowica, wieś w województwie lubelskim, gniazdo rodowe rodziny Firlejów.

³² Testatorowi chodziło o to, aby kościół w Dąbrowicy miał za patronów zarówno św. Mikołaja, jak i św. Annę.

³³ Kościół w miasteczku Rossosz w powiecie mielnickim, województwie podlaskim.

et possessionem. Naznaczam do tegoż kościoła przez nieprzyjaciela spustoszonego z szat pozostałych pierwszej małżonki mojej na aparaty wedle dyskrekcji IMP opiekunów, nie przepominając o [wyraz nieczytelny] kościoła w Serokomli³⁴ i co się będzie mogło dostać do innych kościołów ubogich w majątnościach moich. Co się tycze dziesięcin do różnych kościołów należących, proszę IMP opiekunów, aby *iuxta iura et* [k. 110v] *contractus* dosyć uczynili w czym potrzeba i na potym, aby wydawane były, słusznie pogodziwszy. W tym punkcie strony kościołów to na ostatek przydaje, iż między pieniędzmi na kościół dąbrowicki zostawionemi znajdują się portugały i medallia różne. Te, aby wcale doszły i zachowane były synowi memu Mikołajowi. Na to miejsce pieniędzy skąd inąd *iuxta pondus et valorem* obmyśliwszy.

Po Bogu i kościołach jego świętych przystępuję do ordynacji tych rzeczy, które mi Bóg dał najmilsze na tym świecie. A naprzód około najmilszej małżonki mojej, abym pokazał i po śmierci trwała i nieodmienną miłość moję i wdzięcznie pokazał się wszytkiej przezacnej familii, a najbardziej ojcu dobrodziejowi memu³⁵. Naprzód względem wziętych klejnotów według szacunku przez jubilery lubelskie sto jedenaście tysięcy, zapisałem długiem prostym na Milanowie³⁶ i na innych do niego należących dobrach. Nad które mianowane klejnoty, drugie, którem był odebrał od JMP podsędka lubelskiego³⁷ *in certa causa* zostawione od JMP ojca, których rejestr jest w szkatule. Tak strony tych klejnotów deklaruję, że te nie podpadają pod pomieniony zapis i mają być zwrócone JMP ojcu³⁸. To *cum vicissim* przydaje, aby klejnoty, które były dane do używania wedle rejestru miłej małżonce mojej, wracały się *in toto* synowi memu. To względem klejnotów tych, okrom których żadnej summy nie wzięłem. Z miłości zaś małżeńskiej i wdzięczności dożywociem zeznał w tymże grodzie lubelskim na majątnościach własną moją pracą nabytych, Tomaszowicach³⁹ i innych, jako o tym zapis jest.

³⁴ Kościół w Serokomli, miasteczku w województwie lubelskim, należącym do Zbigniewa Firleja i jego brata Andrzeja.

³⁵ Mowa tu o Łukaszu Opalińskim, teściu testatora.

³⁶ Milanów, wieś w województwie lubelskim będąca własnością Zbigniewa Firleja.

³⁷ Najpewniej chodzi tu o Remigiana Kielczewskiego, który był podsędkiem lubelskim od 1647 r.

³⁸ Mowa tu ponownie o teściu Zbigniewa Firleja, marszałku wielkim koronnym Łukaszu Opalińskim.

³⁹ Tomaszowice, wieś w województwie lubelskim kupiona przez Zbigniewa Firleja.

Co się tycze syna mego Mikołaja taką czynię dyspozycją, błogosławieństwo ojcowskie zostawując. Naprzód, przed wszystkimi opiekunami [k. 111] Najwyższemu Opiekunowi wszystkich sierot, Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu i Matce Przenajświętszej onego w opiekę świętą oddając, prosząc Najwyższego Majestatu, aby go tak kierował, jakoby z największą chwałą samego Boga było. Któremu synowi kochanemu, aby się przyczyniało coraz błogosławieństwa Boskiego do wykonania pozostawuję. *Fili mi pauca quid tibi bona reliquo sed multa bona habelis si Deum timueris*, po którym Najwyższym Opiekunie wzwyż mianowanych opiekunów zostawuję. Nad to inszych rzeczy nie mianuję, gdyż *naturaliter* na wszystko po mnie *succedit*. Upraszam jednak IMP opiekunów, aby dawszy mu przystojną edukacją w cnotach i naukach w szkołach *Societatis Jesu* do lat siedemnastu, a potem w cudzych ziemiach do lat dwudziestu czterech, dojrzeli pilno praw jego z wszelkim warunkiem, zwłaszcza *quoad divisionem et successiones perceptas i expensas* należących *ad calculationem* i względem spółnych długów wedle informacji zostawionej ode mnie na piśmie i wiadomości tych, którzy zawiadowali sprawami moimi. To wyraźnie przydaje, iż majątność horodyska⁴⁰ przedtym *iure reemptionali* od ś.p. JWMP ojca dobrodzieja mego, nabyta była, a jam dostatecznie memi własnymi pieniędzmi wieczności dopłacił i na się *ab heredibus sufficientem donationem* otrzymał, tedy to ostatnią wolą moją deklaruję, iż JWP brat rodzony do wieczności tej majątności nie należy i tylko do summy sześćdziesiąt tysięcy i półsiódma należec ma, to jest *ratione principalis* summa sta trzydzieści tysięcy i trzech, która summa od pomienionego JWMP ojca naszego *in vim reemtionis* dana była. Co zachowane być ma *ad calculationem* i działu z JWMP bratem z osobna, iż ta majątność z Rudzieńcem⁴¹ i wsiami do niego należącemi, po większej części za posag pierwszej małżonki mojej, trzech kroć sto tysięcy siedmdziesiąt tysięcy kupiona jest, tedy zwyż pomienioną summę [k. 111v] tak *distingua*, iż z tej sumy dwakroć sto tysięcy na Rudzieńcu i wsiach do niego należących synowi memu służyć mają, a sto siedmdziesiąt tysięcy na wszystkich dobrach *modo simplicis debiti* ode mnie zapisane.

⁴⁰ Horodyszcze, miasteczko w powiecie mielnickim województwa podlaskiego, ośrodek dużej włości trzymanej w zastawie przez wojewodę sandomierskiego Mikołaja, a kupionej następnie przez Zbigniewa od Konięcpolskich.

⁴¹ Rudzieniec, wieś w powiecie mielnickim wchodząca w skład włości horodyskiej.

Będzie też to należało do pilnej administracji opieki przez IMP opiekunów, aby *prater praedicta* mieli pilne i prędkie oko na uspokojenie i zniesienie długów, których ma osobną informacją Pan podkomorzy, a te się na trzy części dzieli. Jedne są moje własne, do których znoszenia z swej strony JWMP brat nie należy. Drugie ojcowskie, których połowica na JWMP brata przypada. Także stryjowskich⁴² względem sukcesyj. Co się tkanie długów moich, proszę i obowiązuję IMP opiekunów, żeby nie tylko te, które się na majątnościach znajdują, ale i na rekognicje i *credita* pewne i jeśli by się co z słusznej werifikacji pokazało, aby we wszystkim jako najprędzej dość czynili. Toż rozumiejąc o arendarzach, mianowicie w królewszczynach, idąc z nimi według intercyz i kontraktów, warunków zwyczajnych i *quod ad damna*, wysadzić przyjaciela, które ponieśli tak przez nieprzyjaciela, jako i żołnierza, *generice* przydaje. Cokolwiek wedle sumnienia i dobrego i bacznego dowiedzieliby się, co by potrzebowało dosyć uczynienia, tak strony obcych sług, jako i poddanych, aby duszę moję w tym ratowali. Okrom pomienionej pociechy od Boga mnie na tym świecie danej, zostaje po mnie ukochany brat mój i z trzema siostrami, którym ostatnie błogosławieństwo moje zostawiwszy życzę, aby długo i szczęśliwie w błogosławieństwach boskich żyli, duszy mojej nie przepominając przed Bogiem. A naprzód proszę JMP marszałkowej z rodzonym moim, aby tej miłości, której ja aż do śmierci po nich doznawał i potomkowi memu pozostałemu dotrzymali. Tegoż JWMP brata upraszam, aby miał osobliwe oko i łaskawą miłość braterską na JM pannę Annę⁴³, rodzoną naszą, jeszcze nie wyposażoną, której ja z strony mojej z miłości braterskiej naznaczam nad to, [k. 112] co jej z ojczystych dóbr przychodzi, trzydzieści tysięcy, spodziewając się, że też miłość uzna po JWMP bracie, o co go *iterate* proszę. A klejnoty, które zostawają po rodzicach naszych, te jej należeć mają, o czym Zaleski⁴⁴, sługa mój wie i ma registr. A, że niektóre klejnoty nieboszczki Pani matki naszej są przy JWJP wojewodzinie sandomierskiej⁴⁵, macochy⁴⁶ naszej, które mianuje sobie od Pana

⁴² Stryjem Firlejów był brat przyrodni ich ojca – Jan, syn wojewody krakowskiego Mikołaja (zm. 1600) i Agnieszki z Tęczyńskich (zm. 1644), starosta wolski, który zmarł bezpotomnie w 1640 r.

⁴³ Anna z Dąbrowicy Firlejówna, najmłodsza siostra Zbigniewa. Nie wyszła za mąż i nie wstąpiła do klasztoru. Zmarła zapewne niedługo po sporządzeniu testamentu przez starostę lubelskiego jako panna.

⁴⁴ Zaleski, nieznany z imienia sługa testatora.

⁴⁵ Mowa tu o Marii z Mohylów, gospodarównie mołdawskiej, drugiej żonie Mikołaja, ojca Zbigniewa i Andrzeja Firlejów.

⁴⁶ Powinno być: „macosze”.

ojca być darowane, a iż nam to *non constat*, zacząłem ja prawo *de restitutione* tych klejnotów, które kontynuować i kończyć *sine intermissione* trzeba.

Druga siostra nasza, panna Katarzyna⁴⁷, zakonnica lubo mająca *provisionem ex parte sua monasterio* służąca, jednak z miłości mojej braterskiej z mojej strony daruję na jej prywatne potrzeby trzy tysiące złotych, zostawując łasce i miłości wrodzonej JWMP brata, aby tymże przykładem chciał oświadczyć affekt i miłość swoją. Strony jeszcze rodzonych moich, to jest JMP marszałkowej, ukochanej siostry mojej i ukochanego rodzonego mego, także kochanego Pana brata, pana podkomorzego lubelskiego, proszę IMP egzekutorów, aby im z ruchomych rzeczy moich oświadczona była miłość moja na zachęcenie lepszego i stalszego affectu i prac podjętych w sprawach i opiece pozostałego syna mego, co dyskrekcji i baczeniu ich zostawuję. A naprzód osobliwy wzgląd ma być na JWMP marszałka, ojca i dobrodzieja mego. A strony siebie samych IMP opiekunowie nie powinni będą swoim sumptem około trudności jakichkolwiek moich zawiadować, ale *pro exigentia negotiorum ex meis supplere* mają *sine damnificatione pupilli*. Ostatek puszczam na miłość doznaną i baczenie. Po miłości wrodzonej i pokrewnej słusznie następuje affect dobry mój miłym przyjaciółom i czeladce, który po mnie wyciąga miłość i życzliwą usługą wierna wygoda i aż do śmierci prace podjęte, za co wszystko im podziękowawszy [k. 112v] i z życzliwego serca błogosławieństwo zostawiwszy, upraszając przez też miłość i życzliwość, aby tegoż cale i z całym affectem dotrzymali synowi pozostałemu memu, nie wymawiając się, gdy ich będzie używał do usługi, a szczególnie koło nich taką ordynacją zostawuję. JMP Sobieską⁴⁸, która jako przeszłe wszystkie lata swoje rodzicom moim, mnie samemu i synowi memu rada by się była z affectem wywnętrzyła i nie ustawającą życzliwie w wygodzie i affectacyjej mojej wygadzała, podjawszy pracą koło starania i pilnowania zdrowia jako pierwszej małżonki mojej, tak mianowicie w terażniejszej chorobie mojej, za co jej niech Bóg obficie płaci i na dziatkach i pociechach jej błogosławi, a ja z tego świata schodząc, przy ostatnim pożegnaniu i błogosławieństwie dziękuję i abym się wdzięczeń pokazał, naprzód odpuszczam półtora tysiąca złotych, które mi miała dać z arendy pewnej na Nowe Lato, a nad to tysiąc złotych Panowie opiekunowie jako najprędzej niech dadzą.

⁴⁷ Katarzyna z Dąbrowicy Firlejówna (ok. 1617–1655), średnia siostra Zbigniewa, zakonnica w klasztorze brygidek w Lublinie.

⁴⁸ Nieznana z imienia żona któregoś z Sobieskich h. Janina.

Pana Szczęsnego Młodkowskiego⁴⁹, Pana Bojanowskiego⁵⁰, Pana Wronowskiego⁵¹, wiernych a dawnych przyjaciół domu mego i służ niech IMP opiekunowie w pilnej swej konsyderacyjej mają i na dyskrecją ukontentowanie puszczam, gdyż życzliwości ich i usługi zawsze doznawałem. Panu Bronikowskiemu⁵², który z młodości lat swoich przy mnie lata wiernie i życzliwie służąc trawił, odkazuje trzy tysiące złotych nad zasługi i zapłatę, która by mu przychodziła. Na Pana Goreckiego⁵³ osobliwy wzgląd IMP opiekunowie mieć mają, jako na sługę z przodków moich dobrze mnie i domowi mojemu zasłużonego i od arendy majątności jeśliby sam affectował oddalać go nie mają. Panu Kaleczyckiemu⁵⁴, któremu życzliwych usług doznawał, leguję dwa tysiące złotych, a przy tym, com wiązał synowi jego, do lat dziesiątka po dziesiątku czerwonych złotych na każdy Święty Jan dawać. [k. 113] Pan Zaleski, o to proszę, aby był do śmierci opatrzony dobrą prowizją, jako ma być dobry sługa u dobrego pana ukontentowany, a przy tym pięć tysięcy daruję mu. Pan Młodecki⁵⁵, iż rozumiem, że ukontentowany za zasługi swoje zostaje na ten czas, dziękuję mu za życzliwość i miłość ku panu, którą mi z młodych lat aż do śmierci dotrzymał. Tę moję koło dalszego ukontentowania daję deklaracją, aby przy dzierżawie której z majątności moich zostawał. Panu Radzikowskiemu⁵⁶, słudze memu zgodnemu we wszytkiej posłudze mojej proszę, aby opatrzenie do żywota IMP opiekunowie dali, które by namniej pięćset złotych intraty czyniło co rok, a w tych dobrach, które synowi mojemu należeć będą. Panu Wojuckiemu⁵⁷, słudze memu wszytkich spraw

⁴⁹ Szczęsny Młodkowski h. Leliwa, stawał na okazowaniu szlachty lubelskiej w roku 1649. W 1651 r. wspomniany jako dzierżawca Markuszowa.

⁵⁰ Bojanowski, skądinąd nieznany. Być może pochodził z wielkopolskiej rodziny h. Junosza.

⁵¹ Wronowski, nieznany z imienia, jeden z członków licznej w województwie lubelskim rodziny h. Topór.

⁵² Jan Bronikowski h. własnego, pochodzący z Wielkopolski sługa Zbigniewa Firleja, który oblatował w grodzie lubelskim jego testament.

⁵³ Gorecki, skądinąd nieznany. Być może syn nieznaney z imienia Goreckiej, która w 1626 r. dzierżawiła królewską wieś Strzyżów w województwie lubelskim.

⁵⁴ Daniel Sasin Kaleczycki h. Sas, syn Wasyla, właściciela wsi Kaleczyce w województwie brzesko-litewskim, sługa Zbigniewa Firleja i świadek podpisany na jego testamencie.

⁵⁵ Grzegorz Młodecki h. Półkozic, stawał na okazowaniu szlachty lubelskiej w 1651 r.

⁵⁶ Radzikowski, nieznany z imienia, jeden z członków licznej w województwie lubelskim rodziny h. Ogończyk.

⁵⁷ Wojucki, nieznany z imienia, pochodził najpewniej z rodziny pieczętującej się h. Paparona.

kontraktów z arendarzami tak w królewszczynach, jako i w dziedzicznych dobrach wiadomemu, za życzliwe zasługi jego, przydać do jego jurgieltu, który teraz ode mnie *quotannis* brał, to jest czterysta złotych, aby teraz i na potym brał pięćset złotych i aby zostawał przy Jasionce⁵⁸ wolną mu optią zostawuję. Napominając go, aby i po śmierci życzliwości swej nie zapominał i przy tymże urzędzie zostawając, i administracją jako ekonom trzymając dóbr, wierne i życzliwe jako na potym służył, tak IMP opiekunom regesta wszystkie, kontrakty, prowenta, płace folwarkowe czeladzi i innej, którą miał przy sobie *expensas* i jeśli by cokolwiek między poddanymi krzywd albo uciążenia pokazało, aby to *fideliter* oddał, żeby nas na strasznym sądzie Boskim za się i za duszę moję Bogu nie odpowiadał. Pani Sowińskiej⁵⁹, jako słudze dawnej z młodych lat nieboszczki ś.p. JM matki dobrodziejki mojej i doznawszy w tej ostatniej chorobie mojej życzliwości i pilne usługi, leguję tysiąc złotych i aby jak najprędzej był oddany IMP opiekunów proszę.

[k. 113v] Panu Rudzkiemu⁶⁰, dawnemu podskarbiemu memu, porachowawszy się, co mu za zasługi przychodzi, na dyskrecją IMP opiekunów dając, aby ukontentowany był. Kamienieckiego⁶¹, życzliwego i starzałego sługę do śmierci chować, któremu dając trzysta złotych, przy tym opatrzenie w Juszkanie⁶², które ma, o co JWMP brata proszę, aby nie był przeciwko temu. Trepce⁶³ za życzliwe zasługi tego, które mi życzliwie w tej chorobie oświadczył, naznaczam wziąć u kupca w Lublinie na parę szat dostatnich, na żupan bławat, na zwierzchnią suknię półgranacie i z potrzebami i także z sukien moich drugą parę mu dać, a przy tym dyskrecji IMP opiekunów zalecam go. Kielczewskiemu⁶⁴, na ten czas życzliwemu podskarbiemu memu, także Mierzejowskiemu z rodziców z dawna zasłużonemu i życzliwemu, także przy tejże dyskrecji IMP opiekunów, Roszkosiowi⁶⁵ na parę sukien. Innej wszystkiej czeladzi

⁵⁸ Jasionka, wieś w województwie lubelskim stanowiąca własność starosty lubelskiego.

⁵⁹ Sowińska, nieznana z imienia służąca Firlejów.

⁶⁰ Być może Jan Rudzki, wspomniany w *Liber chamorum* W. Nekandy Trepki (jako Jan Rucki), w latach trzydziestych XVII w. sługa wojewody sandomierskiego Mikołaja Firleja.

⁶¹ Aleksander Kamieniecki h. Pilawa, na okazowanie w 1649 r. wysłał w swoim zastępstwie syna Aleksandra.

⁶² Juszkanie: być może chodzi tu o Jaszców, wieś w województwie lubelskim.

⁶³ Nieznany z imienia członek znanej rodziny Nekandów Trepków h. Topór.

⁶⁴ Kielczewski h. Abdank, krewny podsędka lubelskiego Remigiana, jeden z kilku czynnych w owym czasie w województwie lubelskim przedstawicieli tej rodziny.

⁶⁵ Przewisko sługi starosty lubelskiego, który nosił być może nazwisko Roszkowski.

i sługom tak starszym, jako i młodszym, porachowawszy się z Rudz-
kim, Kiełczewskim i Wojuckim, by namniejszemu prosię, aby IMP
opiekunowie popłacili, patrząc na lata, życzliwość i zasługi ich,
prosząc ich, aby mi nie mieli za złe, iż w tej słabości zdrowia mego
wszystkich specyfikować nie mogę, ale w równym ich affekcie jako
życzliwych sług mam i za usługi dziękuję, o co i syna mego Miko-
łaja napominam, aby każdego życzliwości pamiętał i na dalej chciał
mieć wzgląd i słuszny respekt na nich.

Taką tedy dyspozycją uczyniwszy i *ultime voluntatis* testamen-
tem, prosię *per viscera Christi* IMP opiekunów i egzekutorów, aby
w każdym punkcie ostatniej woli mojej dosyć czynili, a jeżeliby
jeszcze cokolwiek widzieli i postrzegali należącego do duszy mojej
i do dobra syna pozostałego, aby *fideliter impleant*, za co [k. 114]
im wszystko *Deus merces magnanimis* i pozostały potomek odsługo-
wać i zawdzięczać będzie. Działo się w Warszawie *ultima Decem-
bris Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo Octavo*,
przy bytności JWMP Stanisława z Dąbrowicy Firleja, podkomorzego
lubelskiego; JMP marszałkowej koronnej, siostry mojej; JM księ-
dza Mateusza Sikorskiego⁶⁶, proboszcza rososkiego i Pana Daniela
Kaleczyckiego, sługi mego do tego wezwanego.

Zbigniew Firlej na Dąbrowicy, starosta lubelski mp.; Stanisław
Firlej z Dąbrowicy, podkomorzy lubelski, jako *expresse* na to od
nieboszczyka użyty; Helżbieta z Dąbrowicy Opalińska, marszałko-
wa wielka koronna, jako przy tym testamencie obecnie będąca;
Mateusz Jan Sikorski, proboszcz rososki, dziekan janowski; Daniel
Sasin Kaleczycki, jako wezwany *pro teste praesenti*.

Testament ten został poświadczony własnoręcznym podpisem
i pieczęcią przez Franciszka Stanisława Gogolińskiego, kustosza
łuckiego, protonotariusza apostolskiego i sekretarza królewskiego.

⁶⁶ Mateusz Jan Sikorski, proboszcz rososki i dziekan janowski, świadek na
testamencie Zbigniewa Firleja.

Bibliografia / Bibliography

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]

Archiwum Zamoyskich, sygn. 422

Metryka Koronna [MK] 77, 95, 101, 114, 120, 123, 133, 139, 140, 142, 143, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 178, 180, 184, 185, 186, 189

Lustracje, dz. XVIII, 50

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANK]

Castrensia Cracoviensia Inscriptiones [CCI], nr 259

Castrensia Cracovienisa Relationes, nr 686

Archiwum Państwowe w Lublinie [APL]

Lubelskie grodzkie, Relacje [LGR], nr 77

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. I (1572–1620), wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932.

Akta sejmikowe województwa lubelskiego (1633–1668), oprac. H. Gmiterek, Lublin–Radom 2021.

Guldon Z., Stepkowski L., Trawicka Z., *Rejestr poborowy powiatu pilzneńskiego z 1629 roku*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1977, t. II, s. 209–283.

Jakuba Michałowskiego, wojskiego lubelskiego, a później kasztelana bieckiego księga pamiętnicza, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1864.

Księgi nacyi polskiej w Padwie, wyd. S. Windakiewicz, Kraków 1888.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. IV, Lipsk 1839.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. VII, Lipsk 1841.

Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. IX, Lipsk 1842.

Polacy na studyach w Ingolsztacie, wyd. P. Czaplewski, Poznań 1914.

Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1629, oprac. W. Domin, J. Kolasa, E. Trzyna, S. Żyga, red. S. Inglot, Wrocław 1956.

Rejestr poborowy województwa lubelskiego (powiat lubelski i urzędowski z r. 1626, ziemia łukowska z r. 1620), oprac. J. Kolasa, K. Schuster, red. S. Inglot, Wrocław 1957.

Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu „Ogniem i mieczem” (1648–1651), oprac. M. Nagielski, Warszawa 1999.

Sobieski J., *Diariusz sejmu koronacyjnego w Krakowie w 1633 roku*, oprac. W. Kaczorowski, przy współudziale J. Dorobisza i Z. Szczerbika, Opole 2008.

Volumina legum, wyd. J. Ohryzko, t. III, Petersburg 1859.

Volumina legum, wyd. J. Ohryzko, t. IV, Petersburg 1859.

OPRACOWANIA

- Anusik Z., *Dwa ostatnie pokolenia Tęczyńskich herbu Topór. Kilka korekt i uzupełnień dotyczących genealogii rodu*, „Przegląd Historyczny” 2020, t. CXI, z. 4, s. 725–743. <https://doi.org/10.36693/202004p.725-743>
- Anusik Z., *Kasztelan krakowski Jerzy ks. Zbaraski (1574–1631). Szkic do portretu antyregalisty*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 55–138.
- Anusik Z., *Kasztelanowa lubelska Krystyna z Uhruska Sienieńska i jej testament z 2 czerwca 1639 r. Nieznana karta z dziejów i genealogii rodziny Uhrowieckich herbu Suchekomnaty w XVI i XVII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 2, s. 169–208. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.20.02.07>
- Anusik Z., *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 17–77.
- Anusik Z., *Latyfundium Tęczyńskich w XVII wieku. Dobra i właściciele*, „Kwartalnik Historyczny” 2021, R. CXXVIII, z. 3, s. 697–741. <https://doi.org/10.12775/KH.2021.128.3.01>
- Anusik Z., *O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli. Suplement do monografii rodu*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 2, s. 149–245.
- Anusik Z., *O książętach Wiśniowieckich raz jeszcze. W związku z wystąpieniem Ilony Czamańskiej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2018, R. XVII, nr 1, s. 185–234. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.17.01.09>
- Anusik Z., *Podział dawnego latyfundium kasztelana krakowskiego Spytki Wawrzyńca Jordana (1518–1568) w 1597 roku. Studium z dziejów młodszej gałęzi rodziny Jordanów herbu Trąby*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2022, R. XXI, nr 2, s. 9–70. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.21.02.01>
- Anusik Z., *Rodzina i majątek Stefana (zm. 1629) i Marcjanny z Daniłowiczów (zm. 1646) Konięcpolskich. Studium z dziejów przeclawskiej linii rodu Konięcpolskich herbu Pobóg*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2023, R. XXII, nr 1, s. 49–78. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.22.01.03>
- Anusik Z., *Struktura własności ziemskiej w powiecie pilźnieńskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2011, R. X, nr 2, s. 69–108.
- Anusik Z., *Własność ziemska w powiecie sandomierskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2012, R. XI, nr 2, s. 25–80. <https://doi.org/10.18778/1644-857X.11.02.02>
- Bodniak S., *Firlej Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 1–6.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. V, Warszawa 1902.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. XI, Warszawa 1907.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. XIV, Warszawa 1911.
- Borkowska M., *Zakonnice pominięte w tablicach genealogicznych Dworzaczka*, „Nasza Przyszłość” 2002, R. XCVII, s. 259–302. <https://doi.org/10.52204/np.2002.98.259-302>
- Broniarczyk M., *Wykształcenie senatorów świeckich w Koronie za Władysława IV*, „Kwartalnik Historyczny” 2012, R. CXIX, z. 2, s. 251–303.

- Brzustowicz G.J., *Genealogia Tuczyńskich de Wedel: część 1 (XVI – pocz. XVII w.)*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2006, nr 12, s. 33–54.
- Chachaj M., *Wyszktałcenie Firlejów w XVI i XVII wieku*, [w:] *I Janowieckie Spotkania Historyczne „Firlejowie”*, red. A. Szymanek, Janowiec 1999, s. 23–48.
- Chłapowski K., *Przynależność własnościowa osiedli, Aneks I (Dobra królewskie w końcu XVI w.) i Aneks IV (Większa własność szlachecka w 1595 r.)*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2 (Komentarz, indeksy), red. H. Rutkowski, Warszawa 2008, s. 83–113.
- Chłapowski K., *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spółeczeństwo staropolskie*, t. IV, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 105–178.
- Chorażyczewski W., *Sokołowski Jan z Warzymowa*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XL, Warszawa–Kraków 2000–2001, s. 135–136.
- Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. L.A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021.
- Czamańska I., *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007.
- Czapliński W., *Firlej Zbigniew*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 17.
- Czapliński W., *Opaliński Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 90–93.
- Dunin-Wąsowiczowa A., *Mapa własności ziemskiej*, [w:] *Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2 (Komentarz, indeksy), red. W. Pałucki, Warszawa 1993, s. 99–111.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, t. II (Tablice), Warszawa 1959.
- Dworzaczek W., *Gostomski Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1959–1960, s. 366–367.
- Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów, Jana Kazimierza r. 1648, Jana III r. 1674, Augusta II r. 1697 i Stanisława Augusta r. 1764, Najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich*, wyd. O. Zaprzaniec z Siemuszowy Pietruski, Lwów 1845.
- Filipczak-Kocur A., *Jerzy książę Zbaraski (1574–1631). Szkic biograficzny – korespondencja*, Warszawa–Bellierive-sur-Allier 2020.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Kersten A., *Hieronim Radziejowski. Studium władzy i opozycji*, Warszawa 1988.
- Kłaczewski W., *Rozdrażewski (Rozrażewski) Jakub Hieronim*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 368–370.
- Korytko A., *Na których opiera się Rzeczpospolita. Senatorowie koronni za Władysława IV Wazy*, Olsztyn 2015.
- Kupisz D., *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*, Lublin 2008.
- Kurtyka J., *Latyfundium tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999.

- Lepszy K., *Firlej Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 15.
- Lepszy K., *Firlej Mikołaj h. Lewart*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 12–15.
- Lepszy K., *Firlejowa Agnieszka*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 17–18.
- Libiszowska Z., *Konieczpolski Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 512–513.
- Lipski A., *Potocki Stefan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVIII, Wrocław 1984–1985, s. 173–176.
- Lubczyński M., *Tarło Piotr Aleksander (Aleksander Piotr)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 311–314.
- Lubczyński M., *Tarnowski Michał Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. LII, Warszawa–Kraków 2017–2019, s. 493–496.
- Nagielski M., *Sapieha Krzysztof*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXV, Warszawa–Kraków 1994, s. 68–70.
- Pielas J., *Oleśnicy herbu Dębno w XVI–XVII wieku. Studium z dziejów zamożnej szlachty doby nowożytnej*, Kielce 2007.
- Posłowie ziemscy koronni*, oprac. W. Uruszczak, I. Kaniewska, M. Ferenc, J. Byliński, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013.
- Seredyka J., *Parlamentarzyści drugiej połowy panowania Zygmunta III*, Opole 1989.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, t. VII, Warszawa 1886.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IX, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1888.
- Urban W., *Ossoliński Krzysztof*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 421–423.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, W. Stanek przy współudziale Z. Górskiego i R. Kabacińskiego, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1991.
- Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Wimmer J., *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965.
- Witusik A.A., *Oleśnicki Mikołaj*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 771–773.

NOTKA O AUTORZE

Prof. dr hab. Zbigniew Anusik – kierownik Katedry Historii Nowożytnej w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: historia Polski i powszechna XVI–XVIII w., historia Szwecji XVI–XVIII w., stosunki polsko-szwedzkie w XVII–XVIII w., historia dyplomacji europejskiej w XVIII w., dzieje Wielkiej Rewolucji Francuskiej (1789–1799), elity dawnej Rzeczypospolitej, struktura własności ziemskiej w Rzeczypospolitej XVII w., genealogia polskich rodzin szlacheckich w XVI–XVIII w.

zbigniew.anusik@uni.lodz.pl